

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Jaroslav Hospodka

**Komparace vývoje české a slovenské sociální
demokracie po roce 1989**

Bakalářská práce

Praha 2008

Bibliografický záznam

HOSPODKA, Jaroslav. *Komparace vývoje české a slovenské sociální demokracie po roce 1989*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. 2008. 62 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Petr Just.

Anotace

Tato bakalářská práce „Komparace vývoje české a slovenské sociální demokracie po roce 1989“ se v úvodu zabývá vymezením ideových základů sociální demokracie. Poté sleduje hlavní události ve vývoji sociální demokracie před rokem 1989. Ty jsou důležité pro lepší pochopení jádra práce zabývající se vznikem a vývojem hlavních sociálně demokratických stran po roce 1989, jejich zapojení do politického systému, či hlavní ideologické a personální změny. V závěru jsou porovnány základní shodné a rozdílné faktory vývoje těchto stran, nezbytné pro pochopení odlišného vývoje sociální demokracie v obou zemích.

Annotation

This bachelor work „Comparison of development of Czech and Slovak social democracy after 1989 deals at the beginning with defining of ideological principles of social democracy. After that follows the main events in the development of social democracy before 1989. They are important for better comprehension of the main part dealing with the birth and development of the leading social democratic parties after 1989, their involvement in political system or main ideological and personl changes. In the end, there are compared the main identical and different elements of development of those parties, which are necessary for understanding of the different development of social democracy in both states.

Klíčová slova

Česká strana sociálně demokratická, Strana demokratické levice, Sociálně demokratická strana Slovenska, Směr, Občanské fórum, ČSSD, SDL, SDSS, Směr-SD, OF, komparace, politický systém, stranické spektrum, Miloš Zeman, Peter Weiss, Robert Fico, Alexander Dubček

Keywords

Czech social democratic party, Party of the democratic left, Social democratic party of Slovakia, Citizen forum, comparison, political systém, party spectrum, Milos Zeman, Petr Weiss, Robert Fico, Alexander Dubček

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracoval samostatně a pouze s využitím uvedených pramenů a literatury.
2. Souhlasím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne:

Jaroslav Hospodka

Chtěl bych na také poděkovat PhDr. Petrovi Justovi za jeho cenné připomínky a náměty , jež mi velmi pomohli při vypracování této práce.

Obsah

Úvod	5
2. sociálně demokratická politika obecně	7
2.1 kořeny a základní rysy.....	7
2.2 vznik a vývoj myšlenek.....	8
2.3 současný stav sociální demokracie.....	9
3. sociálně demokratické hnutí v Čechách a na Slovensku/ Československu do roku 1989.....	12
3.1 vznik a působení sociálně demokratického hnutí v Rakousku - Uhersku.....	12
3.2 sociální demokracie za 1. republiky	13
3.3 sociální demokracie v letech 1945-1948.....	14
3.4 sociální demokracie v letech 1948-1989.....	16
3.4.1 sociální demokracie v exilu v letech 1948 - 1989.....	16
3.4.2 Pražské jaro-neúspěšný pokus o obnovu sociální demokracie	19
4. Česká republika.....	22
4.1 Rozpad OF	22
4.2 Obnovení ČSSD po roce 1989	24
4.3 ČSSD v letech 1992-1996. Cesta k pozici dominantní levicové strany.....	27
4.4 ČSSD po roce 1996. Jedna ze dvou dominantních stran v systému.....	29
5. Slovensko.....	34
5.1 Transformace KSS – vznik SDL.....	34
5.2 Sociálně demokratická strana Slovenska - SDSS	41
5.3 Směr – SD.....	45
5.3.1 Neúspěch Směru ve volbách 2002.....	47
5.3.2 Vítězství Směru – SD ve volbách 2006.....	50
6. Komparace.....	53
7. Závěr	57
Resumé.....	58
Literatura a zdroje.....	59

1. Úvod

Cílem této práce je porovnat vývoj stran propagujících sociálně demokratické myšlenky v České republice a na Slovensku v období po roce 1989. Budu se snažit postihnout nejdůležitější mezníky pro vývoj sociálně-demokratických subjektů v obou státech, jejich základní ideové postoje a zapojení do systému v tomto složitém období zrodu a prvních let vývoje pluralitní demokracie po pádu komunismu. Důraz bude kladen na vypořádání příčin odlišného vývoje po rozdělení společného státu na dvě samostatné republiky a zhodnocení významu těchto stran pro politický systém České a Slovenské republiky.

Pro lepší pochopení této problematiky se na začátku práce pokusím vymezit základy, a základní vývoj socialistické a sociálně demokratické ideologie, na níž jsou zkoumané politické subjekty postaveny. Vzhledem k tomu, že sociální demokracie prošla od svého vzniku v druhé polovině 19. století dynamickému vývoji a tvořila důležitou součást v politickém dění po celé 20. století, bude jejímu vývoji, nejprve v Rakousku – Uhersku a poté Československu také věnována samostatná kapitola.

Literatura a metodologie

Kapitola, jež se zabývá charakteristikou socialistické a sociálně demokratické ideologie vychází především z prací Andrew Heywooda (Heywood, Andrew, „Politologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2005; Heywood, Andrew, „Politické ideologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2005), jež je mnohými odborníky považován za nejlepšího autora knih o politologii a politických ideologiích.

Nejpřínosnějším zdrojem ke kapitole o vývoji sociální demokracie od jejího vzniku až do současnosti a také části zabývající se Českou republikou je rozsáhlá, dvousvazková práce kolektivu autorů Marka a Malíře (Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, Brno: Doplněk, 2005) o Českém, resp. Československém politickém systému. Přínosem byla také kniha

brněnského politologa Pavla Pšeji, která mi poskytla detailnější pohled především na vývoj občanského fóra, jehož rozpad významně posílil ČSSD. (Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989 – 1998. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005)

K pochopení problémů, se kterými se musela vypořádávat slovenská levice pak nejprínosnějším zdrojem informací byla kniha Lubomíra Kopečka o slovenských politických stranách, jež zaměřuje svou odbornou činnost právě na Slovensko (Kopeček, Lubomír: Politické strany na Slovensku 1989 až 2006. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007).

Internetové zdroje (např. www.cepsr.com, www.statistics.sk, www.cvvm.cz) a odborné časopisy (např. Politologický časopis), pak byli cennými doplňkovými zdroji, pokud bylo vhodné prozkoumat problematiku z jiného pohledu. Internetové stránky politických stran, o nichž práce pojednává, byli využity pouze v omezené míře z důvodu možného účelového výkladu některých aspektů týkajících se těchto stran.

Metody použité v této práci se liší podle jednotlivých kapitol. Pro pasáže sledující vývoj jednotlivých stran odděleně byla využita deskriptivní a analytický metoda, případně kombinace těchto postupů a to s ohledem na to zda byl v jednotlivých fázích vývoje stran důležitější jejich vnitřní vývoj, či stře ohledně programových východisek. V závěrečné fázi, kde se zabývám srovnáním zásadních společných a odlišných aspektů vývoje stran byla použita komparativní metoda, jež je pro sumarizaci a přehlednost získaných výsledků nejvhodnější.

2. Sociálně - demokratická politika obecně

2.1. kořeny a základní rysy

Slovo socialistický má původ v latinském *sociare*, což znamená sdružovat se nebo sdílet.¹ Socialismus je teorií o společnosti. Původně šlo o utopické učení o ideální společnosti založené na společném vlastnictví, povinné práci a rovném rozdělování. Sami socialisté se někdy odvolávají, pokud jde o kořeny socialismu, až k Platónovi, který zastával názor, že ideální obec může fungovat jen na společném vlastnictví. Dále se podobné myšlenky objevují u renesančních myslitelů. Thomas Campanella napsal knihu o ideální společnosti bez soukromého vlastnictví. Myšlenky utopického socialismu najdeme také u středověkých křesťanů, např. husité, Thomas Müntzer. Gracchus Babeuf se v revoluční Francii 18. století pokusil vytvořit tzv. Republiku rovných. Skutečné pokusy vytvořit samostatné komuny na idejích socialismu se pokusili angličtí průmyslníci Charles Fourier, či Robert Owen.

Původní doktrína socialismu se vyznačovala několika základními rysy jako sociální rovnost, společné vlastnictví, pospolitost, bratrství, společenské třídy, či zdůrazňování potřeb. Důraz na sociální rovnost, či rovnost jako takovou je pro socialismus stěžejní. Požadavek rovnosti vychází z osvícenství, ale nejdůležitější je sociální rovnost, avšak ne příležitostí, ale výsledků. Rozdělení hodnot ve společnosti by se pak mělo dělit ne podle zásluh, nýbrž podle potřeb. Tento požadavek s sebou však přináší problém motivace, která je v socialistické doktríně založena na morálce, tedy víře že lidé budou pracovat co nejlépe, když budou mít zaručeno zajištění všech svých potřeb. U společného vlastnictví je nejznámější požadavek společného vlastnictví výrobních prostředků s cílem nejlepšího využití zdrojů k společnému prospěchu. Soukromé vlastnictví, prý jen ničí společenské vazby vytvářením nerovnosti a závisti. Existence společného vlastnictví také měla zaručit odstranění společenských tříd. Pospolitost vyjadřuje představu o lidech, společenských tvorech, spjatých společným lidstvím.² Socialisté více zdůrazňují důležitost výchovy a společenských faktorů namísto přirozenosti. Bratrství je poté pocit sounáležitosti ke všem lidským bytostem, jež má posilovat právě společné vlastnictví.

¹ Heywood, Andrew, „Politické ideologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2005, str. 111

² Heywood, Andrew, „Politologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2005, str. 71

2.2 Vznik a vývoj myšlenek

Vznik socialismu jako ideologie se datuje na počátku 19. století, stejně jako u konzervatismu a liberalismu. Vznikl v reakci na dramatickou změnu ekonomických a sociálních poměrů, jež ve společnosti probíhali v důsledku průmyslové revoluce a rozmachu kapitalismu. Socialismus má, stejně jako liberalismus, kořeny v osvícenské filosofii, a oběma je společná víra v rozum a pokrok. Snahou socialismu je předložit alternativu průmyslovému kapitalismu. Na počátku 19. století, v počátečních obdobích kapitalismu měli továrníci prakticky volnou ruku a dělnictvo tak žilo v otřesných podmínkách. Dělník byl prakticky v postavení nástroje, jež dostával jen takovou mzdu, která mu zaručí holé přežití. Snahou socialismu bylo zlepšit právě tyto neúnosné podmínky v nichž dělníci žili.

Největší vliv na socialistickou ideologii mělo dílo Karla Marxe a Fridricha Engelse. Ti vypracovali teorii o nutném konci kapitalismu, jež bude nahrazen novou beztřídní společností. To vše prostřednictvím revoluce, která svrhne kapitalistické zřízení, zavede dočasně diktaturu proletariátu, která po odvrácení kontrarevoluce dosáhne beztřídní společnosti. Již v této době měl však Marx oponenty, kteří byli přesvědčeni, že socialismu lze dosáhnout prostřednictvím reformem. Tento rozpor v tom jak dosáhnout socialismu, provází tedy toto hnutí od počátku. Neúspěch revoluce 1848 a výrazné zlepšení pracovních podmínek změnil charakter socialismu. Dělnická třída se začleňovala do společnosti a především v západní Evropě revoluční nálady téměř vymizeli. Rozšiřování volebního práva i na dělníky přineslo socialistickým stranám velký rozmach a zastoupení ve vládách a parlamentech a tedy možnost ovlivnit postavení dělnictva prosazováním svých požadavků na vládní úrovni. Jedním z hlavních popíratelů Marxovy revoluční cesty byl Eduard Bernstein (1850 - 1932).³ Ve svém díle prosazoval nutnost revize Marxových myšlenek. Zpochybnil jeho názory o brzkém konci kapitalismu a schopnost proletariátu zničit kapitalismus. Jeho cesta vedla přes prosazování sociálních a politických práv na půdě parlamentního systému. Zdůraznil tedy nutnost začlenění do systému a jeho postupné změny zevnitř přesvědčováním. Tuto cestu také přijala II. Socialistická internacionála. Ruská revoluce naopak hlásala nutnost revoluce. Od této doby se pak socialistické hnutí definitivně rozštěpilo na evoluční – tedy cestu reformem (sociálně demokratické a socialistické strany) a revoluční (komunistické strany).⁴ Po zbytek 20. století byly patrné dvě cesty. V revoluční se věřilo většinou v rozvojových a zaostalých zemích.

³ Heywood, Andrew, „Politologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2004, str. 71

⁴ Heywood, Andrew, „Politické ideologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2005, str. 112

(Rusko, Čína) Měla být prostředkem rychlého předstihu západního kapitalismu. Zhroucení komunismu ve východním bloku však narušilo představu o revoluční cestě, která se projevila jako neúspěšná. Revoluční socialismus tak byl poražen a skončilo rozdělení od dob Ruské revoluce. Socialismus se stal definitivně politikou ústavnosti a demokracie.⁵ Někdy se však mluví také o „smrti socialismu“ a nastolení postsocialistické společnosti.

Pokud jde o utváření myšlenek o evoluční cestě, i ta procházela mnoha krizemi a přeměnami. Jedním ze směrů byl gradualismus, který na rozdíl od Marxe tvrdil, že samotný demokratický proces má svou logiku, kterou lze vysledovat a předvídat. Tyto myšlenky se opíraly o početnost dělnické třídy jako převažující skupinu v každé společnosti, socialistické strany, jako reprezentantky jejich zájmů pak měli logicky ve volbách vítězit. Obrovský technický pokrok však přinesl výrazný pokles tradičně početné skupiny manuálně pracujících. Tato ztráta voličstva pak nevyhnutelně nutila socialistické strany, aby svou ideologii přizpůsobili změněné skladbě obyvatelstva, pokud chtěla přilákat stále lépe situovanou dělnickou třídu. Socialisté se postupně spíše zaměřili na zkvalitnění kapitalismu než aby jej měnili od základů.

2.4. Současný stav sociální demokracie

Sociální demokracie jako ideový směr stojí mezi klasickým socialismem a klasickým liberalismem. Tímto postavením „někde uprostřed“ jí chybí teoretická důslednost. Je pro ní proto typické hledání kompromisů mezi těmito dvěma ideologiemi. Lavírování na pomezí těchto dvou ideových proudů jistě také mělo vliv v historii vývoje sociální demokracie, jež je plná sporů o ideové směřování, jež následně štěpili a oslabovali toto hnutí (viz. kapitola 3). Ze socialismu čerpá víru v soucit a společně sdílené lidství, z liberalismu ideje pozitivních svobod a rovných příležitostí.

Sociální demokracie tedy hledá vyvážený kompromis mezi kapitalismem, jako jediným možným mechanismem vytváření bohatství a přáním spravedlivého přerozdělování bohatství na principech morálky spíše než trhu.⁶ Přijímá tedy kapitalismu jako jediný způsob tvorby bohatství, ale snaží se jej polidštit. Orientace na trh byla pro socialisty obtížným, avšak nutným procesem, vzhledem k již zmíněné změně skladby obyvatel. Základní postuláty

⁵ Heywood, Andrew, „Politické ideologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2005, str. 124

⁶ Heywood, Andrew, „Politologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2004, str. 77

sociální demokracie jako smysl pro sociální stát, přerozdělování a sociální spravedlnost stále platí, i když v upravené podobě na základě dynamického vývoje společnosti ve 20. století. Po 2. světové válce se sociální demokracie ztotožnila s Keynesiánskou ekonomickou teorií. Tedy zmírnit dopady kapitalismu zásahy státu a pomocí progresivního zdanění, či rozsáhlou sociální péčí zmenšit propast mezi bohatými a chudými. Postupující krize sociálního státu v 70. a 80. letech však vedli ke krizi této koncepce sociální demokracie a nutnosti ji revidovat (více v kapitole 3.4.2). V 90. letech se již jasně projevila nutnost výrazněji v programu sociálních demokracií reflektovat výrazný úbytek obyvatel v dělnických profesích. Jasně se ukázala nemožnost pokračovat v zaměření na tradiční chudší dělnické voličstvo. Také se ukázala neefektivita znárodněných odvětví, či ekonomického plánování. To společně s vlivy globalizace a rozpadem východního komunistického bloku podlomilo důvěru socialistických modelů, jež se orientovali na postupy shora.⁷

Výše zmíněné vlivy dali podnět pro vznik tzv. Třetí cesty. Obecně znamená alternativu jak socialismu, tak kapitalismu. Vyznačuje se čtyřmi základními rysy. První je názor, že socialismus v podobě zásahů státu shora je přežitý. Akceptuje globalizaci a povýšení trhu nad stát. Snaží se stavět na myšlenkách neoliberální revoluce přelomu 80. a 90. let. Druhým rysem je požadavek pospolitosti a morální odpovědnosti. Této požadavek má v sociálně demokratickém myšlení dlouhou tradici. Zde je však spojen s odmítáním liberálního individualismu, který jen podněcuje egoismus ve společnosti a podrývá její morální základy. Třetí cesta tedy odmítá morální a sociální důsledky neoliberalismu.⁸ Třetím rysem je víra ve společenský konsenzus a harmonii spojená s odmítáním kategorií buď – anebo. To jim pak umožňuje spojovat podnikání se slušností, či spoléhání se na své schopnosti s vzájemnou závislostí, což jsou klasicky protichůdné věci. Obháječi třetí cesty v tom vidí důkaz překročení ideologické hranice mezi pravicí a levicí. Naopak pro kritiky je prostředek ke zpochybňování třetí cesty. Čtvrtým rysem je pak nahrazení ideálu rovnosti orientací na začlenění do společnosti. Rovnost se mění na rovnost příležitostí, tedy stejné výchozí podmínky pro všechny. Třetí cesta pak také mění úlohu státu. Jeho hlavním úkolem pak není zajistit sociální zabezpečení, ale vzdělání obyvatel, jako prostředek zajištění prosperity v globálním světě. Vzdělání je tak prostředkem zlepšení konkurenceschopnosti ekonomiky.

⁷ Heywood, Andrew, „Politologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2004, str. 78

⁸ Giddens, Anthony, Třetí cesta. Obnova sociální demokracie, Praha: Mladá fronta, 2001, str. 39

Třetí cesta je tedy zatím posledním pokusem přizpůsobit původní socialistické a sociálně-demokratické ideály globalizovanému světu. Je důkazem, že se sociálně demokratické hnutí snaží přizpůsobit novým výzvám, jež moderní svět 21. století přináší. Otázkou však stále zůstává zda se mu to podaří. Socialismus ve 21. století nemá bezpochybně na růžích ustláno. Rozpadem východního bloku skončil reálný socialismus, který přežívá v několika málo zemích. Politická základna socialismu se z masového dělnického hnutí snížila na minimum, což vede k nutnosti proměnit svůj program, aby odpovídal potřebám proměněné společnosti. Svět, který je dlouho ušetřen válek a rozsáhlých ekonomických krizí se zřejmě trvale posunul na ideologické linii vpravo, což levicové proudy staví do vskutku nelehké role. Globální ekonomika dělá z kapitalismu globální ekonomický systém. Možnost socialismu může být v tom, stát se kritikem globální kapitalistické nerovnosti. Kapitalismus jistě není ideální, ale stále je to nejlepší co existuje. Samotná existence názorového směru, který tvrdí, že je možné tento nedokonalý systém překonat se tak jeví jako významná.

Socialismus, jak jej viděli Lenin, či Stalin se už jistě nevrátí. Všichni moderní levicový myslitelé a politici uznávají boj na parlamentní vládní úrovni jako jediný možný. Stejně tak Keynesiánský sociální stát, jež byl na vrcholu v 50. letech je zřejmě také již navždy minulostí. Alternativa tržního hospodářství tak stále čeká na své objevení. Třetí cesta je tak zatím posledním pokusem přizpůsobit původní socialistické a sociálně-demokratické ideály globalizovanému světu. Je důkazem, že se sociálně demokratické hnutí snaží přizpůsobit novým výzvám, jež moderní svět 21. století přináší. Zda se mu to podaří a najde novou životaschopnou cestu však zůstává otázkou.

3. Sociálně demokratické hnutí v Čechách a na Slovensku / Československu do roku 1989

3.1. Vznik a působení sociálně demokratického hnutí v Rakousku – Uhersku

Sociálně demokratické strany se utvářely od 2. poloviny 19. století jako hlavní politická organizace dělnického hnutí.⁹ Stejně tak tomu bylo i v Rakousku – Uhersku, kde na nelegálním sjezdu roku 1874 došlo ke vzniku Rakouské sociálně demokratické strany. Československá sociálně demokratická strana dělnická byla založena 7. dubna 1878 v Břevnově v Praze, také na ilegálním sjezdu a byla autonomní součástí této rakouské organizace. Čeští sociální demokraté požadovali všeobecné volební právo pro všechny dospělé občany, svobodu tisku a sdružování, bezplatné školní docházky či zrovnoprávnění dělnictva, za zmínku stojí i požadavek zrušení trestu smrti. Program tedy obsahoval politické i sociální požadavky. V 80. letech čelila sociální demokracie perzekuci ze strany státu.. Byli zakazovány časopisy nebo zatýkáni členové. Důvodem bylo zastrašit všechny, kteří by chtěli následovat příkladu průkopníků sociální demokracie.¹⁰ V této době se strana rozštěpila na umírněné, jež chtěli dosáhnout reforem nenásilnou cestou za pomoci zákonů a radikály, kteří prosazovali rychlé dosažení moci i násilnou revoluční cestou. Tento rozkol byl doprovázen oslabováním vlivu strany. V této atmosféře se konal v roce 1882 v Brně celorakouský sjezd. Zástupci radikálů sjezd opustili a ten tak přijal program umírněného křídla. Cílem strany byla přeměna kapitalismu na socialismus. K tomu mělo dojít pokojnou cestou, za použití všech legálních prostředků a to prostřednictvím prosazování politických a sociálních požadavků dělnictva v politickém boji. Sociální demokracie se znovu sjednotila na sjezdu v Brně v roce 1887. Tento legální sjezd, který je také v historii strany označován pořadovým číslem 1, byl vzorem pro celorakouský sjednocovací sjezd konaný na přelomu roku 1888/1889. V roce 1897 došlo ke změně organizačních struktur v sociální demokracii, když celorakouský sjezd schválil federalizaci strany a vznik šesti rovnoprávných stran – mimo jiné i české sociální demokracie. V roce 1899 byl schválen národnostní program, jež požadoval přetvoření

⁹ Kořalka Jiří, „Československá sociálně demokratická strana“, in Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, sv.II, Brno: Doplněk, 2005, str. 213

¹⁰ Kárník, Zdeněk, Úvaha nad dějinným posláním a nezřídka všedními, proměnlivými i krušnými osudy české sociální demokracie, in Kárník, Zdeněk; Franklová, Zoja; Kyloušek, Jakub, *Bludné cesty sociální demokracie. Studie, rozhovory, názory*, Praha: Prostor, 2005, str. 20

rakouské části monarchie na demokratický spolkový národnostní stát.¹¹ Šlo o dosti neurčitou formulaci, avšak došlo alespoň ke vznesení požadavku na výrazné rozšíření kompetencí autonomních národních teritorií. Toto byl v podstatě poslední úspěch při společném postupu sociální demokracie v celorakouském měřítku. Vzájemná spolupráce se pak postupně rozpadala a do roku 1912 zanikla. K těmto problémům se připojil také rozkol kvůli odborům. Ty byli nezbytné pro financování sociální demokracie. Aby byla česká sociální demokracie finančně nezávislá, prohlásila v roce 1906 české odbory za svou součást. Rakouské vedení podalo stížnost Internacionále. Ta sice postup Čechů odsoudila, avšak proces rozpadu hnutí pokračoval. Za této situace od sociální demokracie odštěpila v roce 1910 skupina s názvem Česká sociálně demokratická strana, jež požadovala zachování centrálních odborů. Tito odpadlíci tvořili výraznou menšinu a neměli velký význam. Šlo však o vážný rozpor, který znamenal štěpné tendence, jež se měli v budoucnu ještě mnohokrát projevit a to s většími důsledky.

Pro působení sociální demokracie v politickém systému Rakouska – Uherska jsou stěžejní volby do říšské rady v roce 1907. Již od roku 1903 česká sociální demokracie nejvíce zasazovala o zavedení všeobecného volebního práva. Hlavně díky sociální demokracii se podařilo prosadit volební právo pro muže a zaručilo jí širokou podporu. Ve volbách 1907 získala 24 poslanců, což znamenalo podporu téměř 40 % českých voličů. Toto vítězství jí tak nadlouho zaručilo významné postavení v systému. První světová válka však přervala veškerý dosavadní vývoj a historii psaly na dlouho zbraně. Válka znamenala zhroucení Socialistické internacionály a těžké časy pro všechny české politické strany, českou sociální demokracii nevyjímaje. Její plán na přeměnu monarchie ve federaci národů byl neuskutečnitelný a strana se v období války zaměřila na udržení své organizace a majetku a strana ve snaze o přežití praktikovala loajální prorakouskou politiku.

3.2 Sociální demokracie v období 1. republiky

Od poloviny roku 1917 se uvnitř strany objevila první opozice vůči loajálnímu postoji vedení k monarchii. Na to odstoupil předseda Bohumil Šmeral a prosadili se zastánci národní orientace (F. Soukup, V. Tusar). V červenci 1918 byl ustaven Národní výbor, jako vrcholný

¹¹ Kořalka Jiří, „Československá sociálně demokratická strana“, in Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, sv.II, Brno: Doplněk, 2005, str. 219

český politický orgán, zastoupení v něm měl František Soukup, jako jeden z pozdějších mužů 28. října.¹² V první Československé vládě jmenované 14. listopadu 1918 zasedli tři sociální demokraté.

Vítězství sociální demokracie v obecních volbách přineslo Vlastimilu Tusarovi jmenování ministerským předsedou a vytvoření vlády s agrárníky. To však jen posílilo pnutí uvnitř strany. Ve straně se naplno začal projevovat vliv Ruské revoluce. Levicoví radikálové kritizovali účast ve vládě a požadovali uskutečnění proletářské revoluce. Do parlamentních voleb šla strana jednotná a fenomenálně zvítězila s 25 % hlasů. Tento výsledek byl vzhledem k hrůzám války a posunu myšlení lidí doleva logický. Rozkol ve straně se však projevil již při přijímání programu vlády. Část poslanců pro něj nehlasovala a sociální demokracie odešla posléze z vlády. Následný rozkol znamenal rozštěpení strany a vznik Komunistické strany v květnu 1921. To způsobilo propad vlivu sociální demokracie a odliv voličů. Sociální demokracie se ale dokázala brzy vzpamatovat a opět se stala státotvornou stranou, jež se účastnila ve vládních koalicích¹³ a měla pevné místo v politickém systému. Komunistická strana se ocitla v opačné pozici. I přes silnou a stálou voličskou podporu byla izolována a bez vlivu na dění ve státě.

Ve 30. letech začalo růst nebezpečí fašismu. Sociální demokracie si byla vědoma, že pro fašismus je sociální demokracie ideovým nepřítelem a proto po celou dobu 1. republiky zdůrazňovala nutnost aktivní obrany demokracie. Mnichovská dohoda a vznik druhé republiky ale znamenala pro sociální demokracii těžkou ránu. Strana se snažila adaptovat na podmínky upadající demokracie. Došlo k její přeměně na Národní stranu práce. Její činnost však záhy ukončila okupace v březnu 1939.

3.3 Sociální demokracie v letech 1945 – 1948

Během 2. světové války se sociální demokracie aktivně účastnila jak zahraničního tak domácího odboje. Její organizace Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ), vytvořila s ostatními organizacemi sjednocený odboj - Úvod. Ten také následně přijal program hlásající

¹² Kuklík, Jan, „Československá sociálně demokratická strana dělnická“, str. 683, in Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, sv.II, Brno: Doplněk, 2005: 683 - 709

¹³ Sociální demokracie se účastnila všech vlád s výjimkou období vlády panské koalice - 1926 – 1929.

opětovné obnovení samostatného státu. Během války také vznikly představy na nové uspořádání politického systému. Vznikla myšlenka Národní fronty, za účasti všech stran aktivních v odboji. Tato myšlenka byla po válce také realizována. Košický vládní program z dubna 1945, ustavoval Národní frontu čtyř českých stran a dvou slovenských: sociální demokracie, lidovců, národních socialistů, českých a slovenských komunistů a Demokratické strany. Tato omezená demokracie vyplývala z nechtě většiny české společnosti k návratu předmnichovského systému stran. Většina občanů se domnívala, že právě soupeření politických subjektů bylo jednou z hlavních příčin okupace. Jednotná Národní fronta tak měla zabránit opakování této situace.

V říjnu 1945 proběhl obnovující sjezd sociální demokracie, která se však znovu ustavila do zcela jiného prostředí. Klíčovým se stalo postavení Komunistické strany, jež si během války získala prestiž jako nejangažovanější odbojová skupina, která také nejvíce trpěla. Společně s vlivem Sovětského svazu to vyneslo představitele komunistického exilu do pozice vůdčí síly v novém státě. Sílu KSČ demonstrovala i její početná členská základna, jež Po válce měla milion členů, tedy třikrát více než sociální demokracie. Tato přitažlivost KSČ byla také způsobena opuštěním jejich radikálního programu a požadavku proletářské revoluce. Tato změna programu, jak se později jasně ukázalo, byla pouze novou cestou jak dosáhnout starého cíle – proletářské revoluce. Programy KSČ a sociální demokracie se tak ideově velmi přiblížili a začali se objevovat hlasy ke sjednocení obou stran. V podstatě se obrátila situace z první republiky. Tehdy dokázala ČSSD, opírající se o stále silnější vlastní odbory, držet KSČ v podřadném postavení. Nyní, v rámci Národní fronty, s ní musela spolupracovat. Pod heslem „obnovy jednoty dělnické třídy“ neměla zmizet ze světa komunistická strana, jež se ze sociální demokracie zrodila, ale právě ČSSD.¹⁴

Tento postoj se změnil po neúspěších sociálních demokratů ve volbách za jejichž hlavní příčinu vedení označilo právě úzkou spolupráci s komunisty. Obě křídla ve straně se střetla na sjezdu na podzim 1947. Dosavadní prokomunisticky orientovaný Zdeněk Fierlinger¹⁵ prohrál boj o místo předsedy s Bohumilem Laušmanem.¹⁶ Ani tato změna ve vedení však nedokázala

¹⁴ Kárník, Zdeněk, Úvaha nad dějinným posláním a nezřídka všedními, proměnlivými i krušnými osudy české sociální demokracie, in Kárník, Zdeněk; Franklová, Zoja; Kyloušek, Jakub, Bludné cesty sociální demokracie. Studie, rozhovory, názory, Praha: Prostor, 2005, str. 45

¹⁵ Fierlinger poté vstoupil do KSČ. Během pražského jara vystupoval proti obnově sociální demokracie.

¹⁶ Laušman zastával od června 1948 funkci ředitele Slovenských elektráren, Později mu hrozilo zatčení a tak na konci roku 1949 utekl za hranice. Jeho rodina však přitom byla zatčena. V roce 1953 byl unesen ze Salcburku a

zastavit ofenzívu KSČ na všech frontách a zisku veškeré moci. Zbylé strany národní fronty se příliš spoléhaly na řešení v souladu se zákony, a nebyly schopny čelit taktice KSČ. Únor 1948 znamenal konec sociální demokracie. Sloučení s KSČ proběhlo 27.června 1948 v rozporu se stanovami strany a většina členů s ním nesouhlasila. Do KSČ poté přešla asi třetina členské základny.¹⁷ Zbytky sociální demokracie se poté z ČSR uchýlili do zahraniční a strana pokračovala ve svém působení v emigraci.

Sociálně demokratické hnutí tedy vzniklo za účelem ochrany a prosazování zájmů dělnické třídy. Od počátku působnosti české sociální demokracie v ní docházelo ke sporům o způsobu prosazování těchto zájmů. Ztělesněním těchto sporů byla existence radikálního a umírněného proudu. Umírněné křídlo sice převládlo, avšak odezva 1. světové války a Ruské bolševické revoluce znovu nastartovaly v sociální demokracii štěpné tendence. Výsledkem byl vznik KSČ v roce 1921, a oslabení vlivu sociální demokracie. Ta pak nebyla schopná, stejně jako ostatní demokratické strany Národní fronty čelit nástupu KSČ k moci v roce 1948. Hlavní příčinou bylo důsledné lpění na dodržování demokratických postupů. Tento přístup je nutný při prosazování programu v demokratickém systému avšak při konfrontaci s totalitní stranou, jejíž mobilizační potenciál je díky využívání všech dostupných metod větší, nutně prohrává. Je pravděpodobné, že by ani jednota a razantnější postup sociální demokracie nebyl schopen zabránit nástupu komunistické diktatury. Její nejednota a stále spory o její další směřování však jistě převzetí moci KSČ velmi usnadnily.

3.4. Situace v letech 1948 – 1989

3.4.1. Sociální demokracie v exilu 1948-1989

Mezi emigranty, kteří odcházeli po únoru 1948, bylo i mnoho členů sociální demokracie. V mnoha zemích pak tito exulanti zakládali zemské organizace ČSSD, jejichž společným znakem bylo odmítání komunistické diktatury v ČSR. Nejdůležitějšími místy byl Londýn,

v roce 1957 odsouzen k 17 letům vězení. Zde také v roce 1963 za záhadných okolností zemřel, několik hodin před propuštěním na amnestii.

¹⁷ Vošahlíková, Pavla, „Československá sociální demokracie“, str. 1171, in Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, sv.II, Brno: Doplněk, 2005: 1165 - 1173

Paříž, Vídeň¹⁸ či USA. Již v květnu 1948 byl v Londýně za podpory vládní Labour Party založen Ústřední výkonný výbor strany v exilu. V roce 1951, při vzniku socialistické internacionály¹⁹, získaly zemské organizace členství, avšak jen s poradním hlasem a právem vysílat dva delegáty na kongresy SI.²⁰ Exilová činnost strany se od počátku musela potýkat s mnoha názorovými konflikty. Během celého svého působení kritizovala situaci v Československu, např. politické procesy 50. let.²¹ I přes své skromné prostředky se snažila pomáhat osobám postiženým perzekucí. Pomoc českým emigrantům se stala jednou z hlavních náplní práce strany v exilu.

Během Pražského jara podporovala obnovu ČSSD. Avšak srpnová okupace armádami Varšavské smlouvy vše zhatila a byla počátkem 2. vlny emigrace, jež zasela ještě větší spory do řad exilu. Zvláště u osob, které odešli v roce 1948 byl k nové vlně velmi silný odpor. Roztroušená strana, zmítaná stále většími vnitřními problémy nedokázala absorbovat stále více názorových skupin a ocitla se před rozpadem. Zlomovým bodem byla 1. konference ČSSD v exilu svolaná na září 1973. I přes minimální účast byl zvolen nový ústřední výbor a podařilo se tak zažehnat akutní hrozbu rozpadu strany. Vznik Charty 77 znamenal počátek aktivizace na domácí scéně. Uprostřed Charty vznikla také skupina nezávislých socialistů v jejímž čele byl Rudolf Battěk. Tato skupina se přihlásila k Socialistické internacionále udržovala kontakt s exilem.²² Historický 1. sjezd strany v exilu se konal až v roce 1983 v Curichu. Bylo zvoleno desetičlenné předsednictvo Ústředního výkonného výboru. Stranu však opět oslabovali vzájemné spory. Radomír Luža, Jiří Horák, Přemysl Janýr, lidé zvolení na posledním sjezdu ČSSD v roce 1947 do Ústřední komise mládeže, se nedostali do vedení především v důsledku vstřícnějšího postoje vůči bývalým komunistům. Tito představitelé reformního exilu se posléze více orientovali na spolupráci s domovem (např. Chartou 77).²³ Z hlediska ideové orientace bylo, že na tomto sjezdu se sociální demokraté poprvé veřejně

¹⁸ V Rakouské socialistické straně - SPÖ (rakouská sociální demokracie) fungovala Československá socialistická strana v Rakousku

¹⁹ Socialistická internacionála - celosvětová organizace sdružující sociálně demokratické a socialistické strany. Sociální demokracii považuje za ideální formu demokracie, která dokáže řešit problémy, jež vytváří neregulovaný kapitalismus. Stojí na třech pilířích – Svoboda, rovnost a spravedlnost, solidarita – tedy ideálech, jež sociálně demokratické hnutí deklaruje od svého počátku.

²⁰ Luža, Radomír, Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948-1989, Praha – Brno: Československé dokumentační středisko a nakladatelství Doplněk, 2001, str. 52

²¹ Trapl, Miloš, „Politické strany v exilu“, str.1340, in Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, sv.II, Brno: Doplněk, 2005 :1333 - 1356

²² Luža, Radomír, Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948-1989, Praha – Brno: Československé dokumentační středisko a nakladatelství Doplněk, 2001, str.168

²³ Trapl, Miloš, „Politické strany v exilu“, str.1340, in Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, sv.II, Brno: Doplněk, 2005, str. 1342

distancovali od marxismu. V tzv. Provolání k domovu“ vyzýval sjezd k utvoření aliance slušných lidí usilujících o obnovu demokracie, práv a svobod v ČSSR.²⁴ Druhý sjezd ČSSD v exilu proběhl v červnu 1989, v atmosféře narůstající krize komunistického režimu. Bylo přijato prohlášení odsuzující komunistickou „karikaturu socialismu“ a zdůrazňující nutnost pluralitní demokracie v Československu. V listopadu pak přijala socialistická internacionála exilovou sociální demokracii za svého řádného člena.

Vývoj v západní Evropě směřoval k posílení role státu. V 50. letech se stala idea sociálního státu v této části světa skutečností. Všem občanům byli zaručeno právo na základní vymoženosti doby např. minimální mzda, právo na vzdělání či zdravotní péči. Občanům se tak dostalo po politických právech také záruky práv sociálních. Z historického hlediska to znamenalo dosažení základních sociálně demokratických požadavků. Sociální demokracie tak byla v prostředí sociálního státu postavena před úkol hledat nové výzvy a programová východiska. Během sedmdesátých let však dochází ke krizi sociálního státu, jež se během let osmdesátých prohlubuje. Roste nezaměstnanost a politika sociálních jistot a přerozdělování začíná být vnímána jako brzda rozvoje a neschopná konkurence v rodící se globální ekonomice. To vše způsobuje pokles vlivu sociálně demokratických stran, jež musely čelily novým programovým výzvám. V 80. letech rostl význam ekologických otázek. Důraz socialistů na plnou zaměstnanost a sociální stát, bránili v systematickém zpracování ekologické tematiky.²⁵ V nově vypracovaných koncepcích se pak objevil důraz na ekologii a sociálně demokratické strany začlenily myšlenku trvale udržitelného rozvoje do svých programů.

Vzhledem k stálým existenčním sporům, nemohla exilová sociální demokracie plně reagovat na posuny v programech západních sociálních demokracií. Exiloví politici byli nicméně těmito myšlenkami ovlivněni a jejich zkušenosti mohli být po pádu komunismu užitečné. Vývoj po revoluci, ale přinesl postupné odstavení většiny exilových politiků na vedlejší kolej. Ti zřejmě nebyli schopni po letech v exilu reflektovat specifické podmínky v postkomunistické vlasti. Přesto si myslím, že jejich přínos tkví právě v poskytnutí odlišného pohledu. Skutečnost, že většina členů ČSSD měla jiný názor na tom nic nemění.

²⁴ Hrubý, Karel (ed), Léta mimo domov. K historii Československé sociální demokracie v exilu, Praha:ISBN, str.126

²⁵ Giddens, Anthony, Třetí cesta. Obnova sociální demokracie, Praha: Mladá fronta, 2001, str.19

Sociální demokracie si od počátku uvědomovala potíže s působením mimo území vlasti. Neměla styk s voliči, nemohla realizovat svůj program na parlamentní půdě a její prostředky byly velmi omezené. Mohla se spolehnout na pomoc sociálně demokratických a socialistických sil v zemích, kde působila. Logickým výsledkem pak byla angažovanost ČSSD především na Socialistické internacionále, která tyto strany sdružovala. Z omezených možností strany také vyplývali její cíle. Neměla žádný rozsáhlý, do detailů propracovaný, politický program. Kvůli existenci mnoha názorových proudů se strana po celou dobu v exilu potýkala s mnoha vnitřními problémy, které téměř způsobili její zánik. Vědomí potřeby pokračovat v kontinuitě strany a v boji za obnovu parlamentní demokracie ve vlasti, se však ukázali být dostatečně silnými motivy, aby se podařilo existenci strany zachovat.

3.4.2. Pražské jaro – neúspěšný pokus o obnovu sociální demokracie

Sociální demokraté, kteří po únoru 1948 neopustili republiku, byli hodnoceni jako možná kontrarevoluční hrozba a vystaveni pronásledování. V druhé polovině 50. let se nakonec neuskutečnil monstrproces se sociální demokracií a nastartovalo se jisté uvolňování poměrů. Pražské jaro 1968 pak bylo vyvrcholením snah o přehodnocení dosavadního dvacetiletého vývoje společnosti. Společenské poměry se uvolňovaly a většina občanů vkládala do budoucího vývoje velké naděje. Pro domácí sociální demokraty se vytvořili příhodnější podmínky pro jejich úsilí o obnovení působení strany. V této snaze postupovali domácí představitelé v souladu s exilem. Ten vydal ke dvacátému výročí vítězného února bylo vydáno prohlášení s požadavkem odčinění roku 1948. Tento požadavek měl být realizován obnovou sociální demokracie. Sociální demokraté si byli vědomi nejistého výsledku, neboť veškeré dění ve východním bloku vždy limitoval postoj SSSR. Postoj socialistické internacionály byl zdrženlivý a její schůze, kde se mělo projednávat vyjádření podpory úsilí o obnovu sociální demokracie se konala až 21. srpna 1968 tak došlo už jen k odsouzení okupace vošky Varšavské smlouvy.²⁶

²⁶ Luža, Radomír, Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948-1989, Praha – Brno: Československé dokumentační středisko a nakladatelství Doplněk, 2001, str. 115

25. dubna se sešli sociální demokraté v Praze na Chmelnici, aby se dohodli na způsobu obnovy strany. U mnoha z nich se objevili obavy z možných důsledků a reakce komunistů.²⁷ Zdeněk Bechyně k tomu na chůzi pronesl tato slova: „Bojím se co se stane, když to uděláme, ale víc se bojím, co e stane, když to neuděláme.“²⁸ Na chůzi bylo dohodnuto postupovat legální cestou a obnovovaná stranu bude vyjadřovat podporu Alexandru Dubčekovi a reformistům v řadách KSČ, pokud budou dodržovat zásady humanity a demokratického socialismu.²⁹ Toto usnesení tedy jasně deklarovalo, že úsilí obnovit sociální demokracii není namířeno proti vedení KSČ a rozbití strany, ale naopak mělo za cíl pomoci reformistům v KSČ a posílit jejich pozici. Tedy rozšířit působnost lidí, kteří podporují obrodný proces. Během května došlo k několika schůzkám mezi Zdeňkem Bechyně (předseda přípravného výboru pro obnovu ČSSD), Přemyslem Janýrem (člen přípravného výboru) a Josefem Smrkovským (předseda parlamentu). Bechyně oznámil 12.5. Smrkovskému, že následující den oznámí strana obnovu politické činnosti. Smrkovského odpověď byla vyhýbavá a odvolával se na nutný odklad tohoto kroku kvůli nevhodnému období před blížící se schůzí ÚV KSČ. V následujících dnech pokračoval v odkládací taktice, až nakonec Bechyněmu 18. 5 oznámil, že obnova strany není možná, neboť by tak došlo k porážce demokracie. Tento posun v názorech Smrkovského souvisel s konsolidací sil konzervativních komunistů v KSČ. Jejich síla však byla přeceňována, velmi silně např. právě Smrkovským. Místo obnovy strany byli sociálním demokratům nabídnuta rehabilitace a zapojení do politického života, avšak pouze v KSČ. Snahou KSČ bylo oslabit snahy sociálních demokratů o obnovu strany právě nabízením politických pozic. To bylo zástupci ČSSD odmítnuto a téhož dne předali memorandu o obnově činnosti ČSSD Národní frontě. To mělo demonstrovat, že strana se považuje za člena Národní fronty. Sociální demokraté tak považovali věc obnovy strany za dokončenou.

Hlavním argumentem KSČ proti obnově sociální demokracie byl strach z rozdělování sil. KSČ se obávala ze ztráty vedoucí role a svého rozkladu, neboť vystoupení sociálních demokratů by mohlo povzbudit další strany.³⁰ Zde se tak ukázali limity postoje KSČ. Demokratizace ano, ale pouze v rámci jedné strany. KSČ považovala své dominantní

²⁷ Tyto obavy byli vzhledem k faktu, že mnoho účastníků schůzky prošla nacistickým i komunistickým vězením logické.

²⁸ Janýr, Přemysl, neznámá kapitola roku 1968, zápas o obnovení činnosti ČSSD, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998, str. 76

²⁹ Janýr, Přemysl, neznámá kapitola roku 1968, zápas o obnovení činnosti ČSSD, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998, str. 20

³⁰ Tamtéž, str. 32

postavení za výsledek revoluce a obnovení sociální demokracie by znamenalo krok zpět ke znovurozdělení dělnického hnutí. To by vyvolalo dělnické bouře a zastavení procesu demokratizace.

Sociální demokracie pokračovala v zakládání místních organizací, tento fakt se měl posléze sdělit Národní frontě a vyčkat na reakci KSČ. 21. června se sešel Bechyně s Františkem Krieglem (předseda Národní fronty). Důvodem byla obava komunistů, že ČSSD hodlá oficiálně oznámit obnovení činnosti. V odpovědi zaznělo, že sociální demokracie existovat bude, avšak neudělá nic co by komplikovalo obrodný proces. Zde se ukázala stálost politiky sociální demokracie vůči KSČ, neboť ČSSD si uvědomovala, že neuvážené kroky by celý dosavadní vývoj mohli zhatit.

Na počátku července padli konkrétní návrhy začlenění sociálních demokratů do KSČ. Docházelo také ke stupňování tlaku zvenčí. Členové Varšavské smlouvy v dopisech vyjadřovali obavy z možné kontrarevoluce. Vedení KSČ však pozvánky do Varšavy na konzultace o nynějším stavu odmítalo. Na dopis obviňující ČSR z pokusu obnovit buržoazní zřízení reagovalo reformní vedení odmítavě. Vzhledem k chystané schůzce s představiteli SSSR v Čierné nad Tisou a Bratislavě, souhlasilo vedení sociální demokracie s formálním přerušением své činnosti, s cílem zajistit lepší vyjednávací pozici pro Dubčeka.³¹ Po těchto jednáních panovala naděje, že vedení KSČ svou pozici posílilo a pražské jaro může pokračovat. Celý národ byl však z omylu 21. srpna vyveden.

Tím také skončila práce na obnově sociální demokracie. Pro KSČ se postoj k obnově ČSSD stal zkušebním kamenem dalšího směřování. Komunistická strana byla postavena před otázku, zda chce jen reformu nebo demokracii. KSČ si byla vědoma, že jedině sociální demokraté jí mohou být konkurentem a narušit její monopol. Neochota reformistů jít za jistou hranici dogmat, zabránila obnově sociální demokracie. Představitelé sociálních demokratů se vždy snažili svým vystupováním podpořit snahy reformního vedení, přesto však snaha o obnovu strany byla strašákem pro SSSR a velmi pravděpodobně i jedním z důvodů intervence. Otázka, co by se stalo, kdyby ČSSD skutečně veřejně obnovila svou činnost, tak již navždy zůstane v rovině domněnek. Domácí ČSSD si pak na další šanci musela počkat více než 20. let.

³¹ Janýr, Přemysl, neznámá kapitola roku 1968, zápas o obnovení činnosti ČSSD, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998, str. 64

4. Česká republika

V počátečním období vytváření stranického systému v Československu byli dominantními aktéry na politické scéně tzv. souborná hnutí. Občanské fórum (OF) v Čechách a Veřejnost proti násilí (VPN) na Slovensku. Tato uskupení se vyprofilovala jako opozice vůči do této doby vládnoucí komunistické straně s požadavkem obnovy demokracie a svobodné politické soutěže. V OF i VPN byli zahrnuti všechny ideové proudy a obsahovaly v sobě i sociálně demokratické tendence a obě hnutí se tak stala základem pro vznik budoucího pluralitního stranického systému v obou zemích.

4.1. Rozpad OF

Občanské fórum bylo založeno 19.11.1989 jako reakce na brutální zásah komunistického režimu proti pokojné studentské demonstraci na Národní třídě 17.11.1989. Od počátku jejího působení zde bylo velké množství stran a uskupení, které měly různou politickou orientaci. OF je tak typické hnutí, jehož hlavní profilací byla opozice vůči dosavadnímu režimu. S postupem doby, když bylo jasné, že demokracie zvítězí se nutně museli v tomto uskupení projevit rozpory vyplývající z rozmanitých názorových proudů, jež ho utvářeli. Jistý neklid v OF byl utlumen díky stoupajícím preferencím fóra v průzkumech veřejného mínění před volbami do parlamentu v červnu 1990. Ty přinesly tomuto hnutí drtivé vítězství se ziskem 49% hlasů v České národní radě. Tyto volby znamenaly pro OF rozhodující předěl. Do těchto voleb směřovalo fórum od něčeho – tedy od komunistickému režimu, po nich muselo působit směrem k něčemu – standardní demokratické společnosti. V této době bylo OF tvořeno 14 dalšími politickými uskupeními. Bylo jasné, že tyto skupiny mají odlišný názor jak k této demokratické společnosti dospět. Tato situace tedy do velké míry předznamenávala budoucí vývoj OF.

Spory v hnutí měly několik rovin. Předně to byla otázka organizační struktury hnutí a problematika rychlosti a radikálnosti transformace řízeného hospodářství v tržní. Na podzim 1990 se v hnutí objevilo mnoho názorů jak přeměnit organizaci OF. Nicméně tyto snahy nepřinesly žádné zásadní změny ve struktuře fóra a jen ukázaly prohlubující se spory uvnitř hnutí ve kterém již byla zjevná názorová diferenciaci. Jako doklad této polarizace názorů může sloužit založení Meziparlamentního klubu demokratické pravice (dále jen MKDP)

v září 1990, jež sdružoval pravou část politického spektra v OF. MKDP byl tak první názorovou platformou ve fóru. Skutečnost, že se jako první konstituovala pravicová část nám naznačuje jistý posun v názorové orientaci uvnitř OF.

Jako velmi důležitý mezník ve vývoji se jeví sněm OF v Praze – Hostivaři 13.10.1990. Jeho úkolem bylo zvolit předsedu a reformovat strukturu fóra. Volba předsedy ještě mnohem jasněji naznačila převažující směřování hnutí. Rozhodovalo se mezi dvěma kandidáty. Martin Palouš byl kandidátem vedení kde převažovali zástupci centristické skupiny. Václav Klaus byl kandidátem MKDP, propagátora pravicových idejí, které mělo největší oporu v regionech. Oproti očekávání vedení OF zvítězil rozhodným způsobem Václav Klaus. Nový předseda fóra začal téměř okamžitě pracovat na jeho přeměně. Předložil vedení svou vizi nové struktury hnutí a na jeho návrh bylo na konci října přijato usnesení, jež z řad fóra vylučovalo uskupení Levá alternativa a Obroda kterou tvořili převážně reformní komunisté vyloučení z KSČ po roce 1968. Tímto rozhodnutím bylo odstartováno „*postupné ideové pročišťování hnutí a vytváření ideově konzistentního politického subjektu.*“³² Toto pročišťování posilovalo pozice pravicových politiků a mnoho centristicky orientovaných osobností z vedení bylo ve stále větší defenzivě.

Další důležitým předělem bylo shromáždění Občanského fóra na počátku prosince 1990. Zde Václav Klaus ve svém projevu zpochybnil snahy o udržení fóra v nynější podobě. Jeho pohled byl takový, že nejasná vize dalšího směřování poškozuje OF a že je třeba vytvořit stranu s individuálním členstvím a jasným programem ekonomické reformy, jejíž cílem bude vytvoření tržního hospodářství. Zároveň odmítl jakékoli teoretické směřování hnutí do středu politického spektra. Jeho vystoupení se setkalo s velmi kladným přijetím. Naproti tomu veškeré snahy o zásadní strukturální reformy OF opět selhaly. Pouze byly připraveny dvě varianty na změnu struktury jež odpovídaly představám pravicově orientované většiny a jejich oponentů. Toto zásadní dilema měl definitivně vyřešit následující sněm OF plánovaný na leden 1991.

³² Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989 – 1998. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, str. 50

Ještě před touto schůzkou však došlo zřejmě k zásadnímu štěpení uvnitř fóra. Jako reakce na již ustavené pravicové křídlo 13. prosince 1990 vznikl Liberální klub OF³³ jako ztělesnění snah centristické části na vytvoření protiváhy k již dříve ustavenému pravicovému Meziparlamentnímu klubu demokratické pravice. Klub sociálních demokratů OF³⁴ byl Třetí názorovou skupinou jež se vytvořila a měl ideově velmi blízko k Liberálnímu klubu. Tato skupina kritizovala názorový posun fóra napravo a absenci sociálního a ekologického programu. Tato frakce však nedosahovala významu zbývajících dvou. Zbývajících část poslanců fóra se nepřidala ani k jedné skupině. Na konci roku 1990 bylo tedy již naprosto evidentní, že v rámci OF existují tři skupiny, jejichž pohled na povahu a další směřování fóra se značně rozchází. Atmosféra mezi liberály a socialisty na jedné straně a demokratickou pravicí na druhé byla velmi napjatá. Mezi zastánci OF vykrystalizovala většina podporující pravicové směřování Václava Klause a MKDP, jež měl podporu v regionech. Naproti tomu klíčové vrcholné pozice, především ve federální vládě, měli stále v rukou ve většině případů zástupci Liberálního klubu.

Počátkem roku 1991 existovaly tři scénáře dalšího směřování Občanského fóra:

- 1) Názor, podle kterého musí OF zachovat svou širokou strukturu hnutí (převažující názor Liberálního klubu).
- 2) Teze prosazující přeměnu OF v solidní politickou stranu s jasným programem (myšlenka propagovaná zastánci Václava Klause).
- 3) Vize OF jako pouhé kulturní nadace, zaštiťující různé strany a hnutí, jež se osamostatnily od Občanského fóra (názor především Daniela Kroupy, předsedy MKDP)³⁵

Tyto hluboké názorové rozdíly se tedy začaly ukazovat jako nepřekonatelné. Zejména výrazná byla kritika členů Liberálního klubu. „*Charakteristickým znakem této kritiky pak byla stále sílící emocionalita, která bránila dalšímu racionálnímu jednání. Začalo se ukazovat, že konstruktivní spolupráce mezi různými proudy a skupinami v OF je díky tomuto trendu a sílící osobní animozitě jen stěží myslitelná*“.³⁶

³³ Celkem měl liberální klub 57 členů, mezi nimi mnoho významných osobností polistopadové politiky, například Jiří Dienstbier (předseda), Petr Pithart, Tomáš Sokol či Miloš Zeman, jež se později stal hlavní postavou ČSSD. Před volbami do parlamentu 1990 hlavní autor volebního programu Občanského fóra.

³⁴ V čele této názorové frakce stanul Rudolf Battěk, jež byl z ČSSD již dříve vyloučen, neboť jako člen sociální demokracie kandidoval za Občanské fórum.

³⁵ Novák, Miroslav, „Geneze a problémy českého stranického systému“, in Lebeda Tomáš; Novák Miroslav a kol.: Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání. Dobrá Voda: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2004

³⁶ Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989 – 1998. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, str. 52

Výše zmiňovaný sněm OF v lednu 1991 odhlasoval přeměnu fóra na standardní politickou stranu a přijal princip individuální členské základny a vertikální vnitřní organizace. Nejvyšší orgán - Rada OF měla do příštího sněmu vypracovat konkrétní návrh přeměny ve stranu. Již zmíněné vnitřní rozpory však bránily efektivní spolupráci. 7. února 1991 byla založena Iniciativní skupina za zachování OF jako hnutí zřejmě jako poslední odpor proti přeměně hnutí ve stranu. 10 února se sešli zástupci obou proudů uvnitř OF na zámku v Lánech. Z této schůzky vzešla tzv. Lánská dohoda v níž se stanovil postup při rozdělení Občanského fóra. 23. února 1991 se konal poslední sněm OF, který již byl formalitou a pouze odsouhlasil dohodnuté. Občanské fórum jako hnutí se rozdělí na dva samostatné subjekty. Občanskou demokratickou stranu (ODS) jako standardní politická strana a Občanské hnutí (OH) představující zbytkové široké hnutí. Ty byly zastřešené koordinačním výborem s paritním zastoupením obou částí, který jako jediný mohl používat název Občanské fórum.

Tyto dva nástupnické subjekty byly tedy tím hlavním co vzniklo rozpadem OF. Tento zásadní předěl v polistopadovém politice má však také významný vliv na dění v levé části politického spektra. 25. sjezd ČSSD v dubnu 1991 rozhodl o přijetí klubu Obroda vyloučeného o půl roku dříve z OF do sociální demokracie. Do strany bylo také přijato 6 poslanců z bývalého Občanského fóra. Mezi nimi významné osobnosti s velkou prestiží jako byl Valtr Komárek a Miloš Zeman. Ti utvořili osmičlenný poslanecký klub – ČSSD se díky tomu stala parlamentní stranou i přes nezdar ve volbách 1990. Tyto události znamenaly posílení vlivu sociální demokracie již pomohla i minimální vliv ostatních levicových subjektů a izolovanost KSČM. V komunistické straně došlo k vypsání referenda o otázce změny názvu strany a vypuštění slova „komunistická“. Tato událost byla výsledkem snah části strany o přiblížení se k politickému středu a tedy rozšíření možnosti spolupráce s ostatními stranami. Zamítavé stanovisko většiny KSČM potvrdilo příslušnost strany k radikální levici, čímž si komunisté sami zahrazovali cestu k možnému potencionálnímu růstu svého vlivu a velmi usnadnili ČSSD její cestu do pozice nejsilnější levicové strany.

Existence Občanského fóra mělo stěžejní vliv pro počáteční vývoj českého stranického systému. Umožnila přechod k demokracii a vytvoření stranického systému. Rozpadem OF vznikla tzv. občanská pravice – ODS a ODA. Občanské fórum bylo tedy hlavní zdrojem při

vzniku pravicových stran. Jelikož se však, jak už bylo řečeno, jednalo o souborné hnutí byly v něm zastoupeny všechny proudy – tedy i levice. Ta začala být po počáteční spolupráci postupně odmítána a vypuzována což bylo dáno rozpadem OF a s ním spojenou pravicovou inklinací. Tento proces uvnitř OF tedy velkou měrou ovlivnil i vývoj v levé části rodícího se politického systému.

S rozpadem OF se také změnila hlavní konfliktní linie české politické scény. Po listopadu 1989 byl nejzřetelnější střet o povahu režimu. V OF pak došlo ke střetu v interpretaci politiky mezi politickými stranami a politickými hnutími. Politické stranictví bylo po 40 letech komunistické éry spojováno s prosazováním direktivní politiky shora a u veřejnosti bylo značně nepopulární. OF jako hnutí se svou „nepolitickou politikou“ mělo být reprezentantem nového transparentnějšího politického stylu. Postupné tíhnutí k vytvoření hlavní soupeřící linie mezi pravíci a levíci však nakonec marginalizovalo střet strana – hnutí. Pro Občanské fórum jako hlavní ztělesnění této konfliktní linie byl tedy logický jeho rozpad a vznik nástupnických subjektů – politických stran, pro něž se stalo hlavním kritériem dělení na pravici a levici.

4.2. Obnovení ČSSD po roce 1989

ČSSD je mezi všemi ostatními levicovými subjekty v bývalém východním bloku výjimečná tím, že jako jediná nevznikla transformací do té doby vládnoucí komunistické strany, nýbrž navázala na svou bohatou historickou tradici. Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, počátek komunistické éry neznamenal přerušení jejího působení. Část emigrace vytvořila exilovou ČSSD, jež působila v zahraničí až do pádu komunistického režimu. Část sociálních demokratů, jež neopustili Československo, se též pokusila v roce 1968 o obnovu sociální demokracie. Tento pokus, jak už bylo řečeno ztroskotal. Právě tyto dvě zmíněné skupiny pak hrály nejdůležitější roli při obnově sociální demokracie. Zejména existence odlišných proudů a rozporů v exilovém křídle měl důsledky i na pozdější rozpory ve straně.

Přípravný výbor sociální demokracie vznikl již 19.11.1989. Hned od počátku se objevili dvě hlavní sporná témata. Postoj ke komunistům – tedy zda přijímat bývalé členy KSČ a především otázka voleb 1990 – spor, zda má strana jít do voleb jako samostatný subjekt, či na společné kandidátce Občanského fóra.

Tyto problémy se ještě více vyostřily na obnovovacím „břevnovském“ sjezdu sociální demokracie, jež proběhl ve dnech 24. – 25. března 1990. Došlo ke sloučení exilového a domácího křídla. Jako předseda byl zvolen Jiří Horák, představitel exilu, jež vedl stranu do roku 1993. Spor o míru spolupráce s OF však vedl k odchodu části strany vedené představitelem Charty 77 Rudolfem Battěkem, jež posléze kandidovali za Občanské fórum. Tento konflikt nijak nepřispěl k vylepšení pozice strany. Spolu s náladou ve společnosti, která nebyla na straně levice způsobil, že ve volbách v červnu 1990 získala jen 4,1 % hlasů a nepřekročila nutnou pětiprocentní hranici.

4.3. ČSSD v letech 1992 – 1996

Cesta k pozici dominantní levicové strany

Volby v červnu 1992 znamenaly vítězství předvolební koalice Občanské demokratické strany a Křesťanské demokratické strany (KDS) s téměř 30 % hlasů a 38 % poslaneckých křesel. ODS utvořila koaliční vládu s ODA a KDU-ČSL. ČSSD byla v mnoha výzkumech volebních preferencí dávána na druhé místo za ODS s 10 % hlasů. Nakonec tedy výsledek strany 6,53 % hlasů a konečné třetí místo za Levým blokem³⁷ znamenal v jejích řadách jisté zklamání. Tento relativní neúspěch mohl být částečně ovlivněn přetrvávajícími spory v již dříve avizované otázce přijatelnosti spolupráce s bývalými členy komunistické strany. Tento problém se v obměněné podobě, kdy jde již o spolupráci se současnými komunisty, objevuje dodnes. Nebýt těchto sporů, mohla se zřejmě ČSSD prosadit mnohem dříve než v druhé polovině devadesátých let.

Antagonismus komunisté-nekomunisté přetrvával v souvislosti s výsledky voleb, když část členů ČSSD považovala právě velké množství bývalých komunistů na kandidátce za důvod neúspěchu. Argumentem druhé strany byl kladení důrazu na přínos významných osobností Zemana či Komárka, jejichž popularita straně významně pomohla. Nespokojenost s výsledky voleb otřásla s pozicí předsedy Jiřího Horáka. Tzv. rakovnický proud (Jiří Paroubek) prosazoval posun strany do středu politického spektra, odmítal přijímání nových členů z řad bývalých komunistů a jeho postoj k vládě byl politikou umírněné opozice. Na opačném pólu se vyhranil proud vedený Milošem Zemanem, který měl tolerančnější postoj vůči bývalým

³⁷ Pod tímto názvem se skrývala účelová volební spolupráce KSČM a formální koaliční skupiny „Demokratická levice“. Komunisté tak získali atraktivnější jméno pro volby, aniž by museli opustit název komunistická, což bylo pro většinu členů KSČM nepřijatelné.

komunistům a byl zastáncem radikálnější opoziční politiky – tedy „jít vládě po krku“, jak znělo heslo M. Zemana. Třetím proudem byli centristé (P. Novák), jejichž názory oscilovali mezi těmito dvěma skupinami.

Jako zásadní přelom ve vývoji ČSSD je možno považovat sjezd strany v únoru 1993 v Hradci Králové. Zde byla klíčová volba předsedy strany. J. Horák již nekandidoval. Do druhého kola postoupili Miloš Zeman a Pavel Novák. I přes dohodu rakovnického a centristického křídla o spolupráci při hlasování byl zvolen Miloš Zeman (těsně se ziskem 217 hlasů ze 407 přítomných delegátů). Tímto okamžikem započal nový předseda svou razantní politiku. Postupně se mu podařilo odstavit centristické i rakovnické křídlo a jejich představitelé, i když většinou zůstali ve straně, ztratili větší vliv na vedení ČSSD.³⁸ Jeho zvolení také znamenalo ukončení konfliktů s exilovou sociální demokracií. Pro ni byl Zeman jako předseda přijatelný, její činnost byla ukončena v roce 1995.

Zároveň s tímto vnitřním uklidněním se rozšířil M. Zemanovi prostor pro důslednější a účinnější prosazování své politiky, jež měla tři hlavní aspekty: jednak šlo o odmítnutí spolupráce s KSČM (to však nevyklučovalo možnost přijímání bývalých komunistů do ČSSD), dále pak strategii pohlcování menších stran z levice a středu (např. přetahování čelných představitelů OH)³⁹ a také zde byla snaha vytvořit širší opoziční spolupráci, pozdější tzv. Realistický blok. První dva politické cíle se ukázaly být úspěšnou politickou strategií. Třetí, tedy projekt realistického bloku, se neukázal jako efektivní a ČSSD se od projektu distancovala v roce 1994. Na dalším sjezdu sociální demokracie v Bohumíně v dubnu 1995 Miloš Zeman potvrdil jasnou pozici vůdce strany.⁴⁰ Také došlo k oficiálnímu potvrzení postoje ke komunistické straně. V tzv. bohumínském usnesení si sociální demokracie zakázala na celostátní úrovni spolupráci s extremistickými politickými stranami – mimo jiné – i s KSČM⁴¹. Toto ustanovení dodnes platí a má stále významný vliv na politiku sociální demokracie.

³⁸ Fiala, Petr; Strmiska, Maxmilián, „Systém politických stran v letech 1989 – 2004“, in Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, sv.II, Brno: Doplněk, 2005

³⁹ Díky této taktice se členy sociální demokracie stala řada významných osobností (Lubomír Zaorálek, Pavel Rychetský) a taktéž se zvětšil její poslanecký klub.

⁴⁰ Své křeslo předsedy strany obhájil, když získal více než čtyři pětiny hlasů delegátů. Zároveň nebyl ani postaven protikandidát.

⁴¹ Toto odmítnutí potvrzovalo závěry přijaté již na předchozím sjezdu v Hradci Králové. Kromě KSČM byly a extremistické považovány také Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa, Moravská národní strana, Levý blok, Strana demokratické levice a Strana československých komunistů.

V období mezi parlamentními volbami 1992 – 1996 dochází tedy ke kontinuálnímu posilování vlivu ČSSD. Posilování strany je spojeno s rozkladem menších středových a levicových skupin. Tyto neživotaschopné subjekty zanikly a z ČSSD se stala jediná dominantní levicová strana, alternativa vůči ODS. Cestu k dominanci usnadnila sociální demokracii KSČM, když odmítla transformaci a v podstatě tak uvolnila prostor v podstatné části levého politického spektra. Tento vývoj je převážně zásluhou M. Zemana jako nejvýraznější osobnosti strany, jemuž se podařilo potlačit zásadní názorové rozpory uvnitř strany, jež působili negativně již od jejího obnovení a tím připravil vhodné podmínky pro růst významu ČSSD.

4.4. ČSSD po roce 1996

Jedna ze dvou dominantních stran v systému

Volby do Poslanecké sněmovny v červnu 1996 znamenaly pro ČSSD zisk 26,4% hlasů (o 20 procentuálních bodů více než před čtyřmi roky) a tedy druhé místo za ODS, jež získala 29,6 % a znovu vytvořila vládu s ODA a KDU – ČSL. Nicméně situace oproti volbám 1992 se značně změnila. Česká levicová opozice již nebyla roztržena, nýbrž volby potvrdily přítomnost jedné dominantní levicové strany. ČSSD se tak stala jako jediná představitelka umírněné levice možnou alternativou k vládě pod vedením ODS. Senátní volby v témže roce znamenaly potvrzení pozice strany.⁴²

Ve stejné době se sociální demokracie musela potýkat s novými projevy opozice ve straně. Části straníků se totiž nelíbil nastolený politický kurz jejich předsedy M. Zemana. Prvním projevem nevole byl spor při přijímání státního rozpočtu na rok 1997. Čtyři poslanci ČSSD⁴³ hlasovali navzdory oficiálnímu stanovisku vedení pro přijetí rozpočtu. Následně byli J. Wagner a T. Teplík ze strany vyloučení. Spory poté pokračovaly v programové rovině. Kolem místopředsedy strany Karla Machovce se zformovala frakce, jež usilovala o změnu politického stylu a větší orientaci na středový elektorát. Sjezd strany v Bohumíně znamenal pro tuto frakci neúspěch. Miloš Zeman byl znovu zvolen předsedou (získal 71 % hlasů).

⁴² ČSSD získala 25 mandátů, což znamenalo páté místo za ODS, která získala 32 mandátů

⁴³ Těmito rebely byli K. Machovec, J. Wagner, T. Teplík, M. Kuneš

Machovec přišel o post prvního místopředsedy a jeho politická kariéra tak byla v podstatě u konce.⁴⁴ Novým prvním místopředsedou byl zvolen Zemanův člověk Vladimír Špidla.

Tyto názorové spory uvnitř ČSSD se však nenapáchali, i díky silnému postavení Miloše Zemana, žádnou větší škodu. V letech 1996 – 1998 se totiž koaliční vláda potýkala s mnohem většími problémy a sociální demokracie proto nadále posilovala. Pád vlády na přelomu let 1997 - 1998 a následné předčasné volby, *pak fakticky znamenaly, že toto období pro ČSSD bylo jakýmsi čekáním na moc, bylo totiž zřejmé, že v těchto volbách je vzhledem ke stavu ostatních politických stran jediným seriózním pretendents na post volebního vítěze.*⁴⁵

Do voleb 1998 tedy šla ČSSD jako favorit, jako silná, stabilizovaná strana bez výrazných vnitřních konfliktů. Volby samotné potvrdily její pozice a sociální demokracie zvítězila se ziskem 32,3 % hlasů (74 křesel v poslanecké sněmovně), což byl zároveň nejlepší výsledek v celé její historii. Poprvé od listopadu získala 1989 možnost sestavit vládu. Rozložení hlasů po volbách však neposkytovalo jednouché řešení. KDU – ČSL se nepodařilo přesvědčit Unii svobody k podpoře vlády ČSSD a nakonec se tedy východiskem ze situace stala tzv. opoziční smlouva mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou. Podpora ODS umožnila jednobarevné menšinové vládě Miloše Zemana vládnout po celé funkční období. ODS touto smlouvou získala křesla předsedů obou komor parlamentu. Nejdůležitější však byla dohoda dvou nejsilnějších stran na změně volebního systému.

Otevření otázky volební reformy můžeme chápat jako snahu o vytvoření vhodnějších podmínek k vytvoření většinové, stabilní a akceschopné vlády. Menšinová vláda V. Klause vydržela rok a půl, Tošovského úřednická vláda měla pouze překlenout období do předčasných voleb 1998. Ty však přinesly další nestandardní vládu založenou na opoziční smlouvě, jejíž akceschopnost je značně diskutabilní. V této situaci proto ČSSD přistoupila na návrh ODS reformovat volební systém do Poslanecké sněmovny ve snaze vyvarovat se možné další patové situace. Toto téma se tak stalo hlavním bodem na české politické scéně v letech 1998 – 2000. Uvnitř sociální demokracie reforma oživila vnitřní spory. Řada mladších

⁴⁴ Definitivní konec jeho kariéry pak znamenala tzv. Bamberská aféra na jaře 1998 – údajný příslib vedení ČSSD poskytnout možnost skupině podnikatelů ovlivňovat ekonomiku země po vítězství strany výměnou za finanční dotaci. Žádné obvinění se nepotvrdilo, nicméně Zeman to považoval za provokaci Machovcova křídla proti své osobě. Na jeho nátlak byl pak Machovec vyřazen z kandidátky strany pro parlamentní volby 1998.

⁴⁵ Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989 – 1998. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, str. 98

politiků (Petra Buzková, Stanislav Gross) kritizovala Zemana, že příliš ustupuje ODS v otázce reformy ve snaze udržet si podporu menšinové vlády a snažili se o prosazení mírnější podoby volební reformy. Tyto spory se řešily v době, kdy se vláda musela vyrovnávat s následky hospodářské deprese a navíc zde působil ještě faktor neúspěchu v senátních a komunálních volbách. Sjezd strany v roce 1999 nicméně potvrdil dosavadní pozice ve straně a proto byla v červnu reforma ústředním výborem schválena podle představy Zemanova vládního křídla. Její schválená podoba se však v parlamentu měla projednávat až v roce 2000. To se však nelíbilo ODS, jež to považovala za zdržování změn. Důsledek se projevil ve formě krize vlády, neboť část poslanců ODS odmítla dočasně vládu podporovat.

Všechny tyto faktory měly velmi negativní účinek na vývoj stranických preferencí sociální demokracie. Na konci roku 1999 klesly pod 10 %. Při aplikaci volebního zákona s většinovými prvky jak po něm toužila ODS by jí hrozila „úplná politická marginalizace“.⁴⁶ Nakonec ČSSD, i přes silný odpor uvnitř strany, souhlasila s návrhem změny volebního zákona tak jak jej požadovala Občanská demokratická strana, ale s posunutou účinností od 1.1.2002. Tak bylo zajištěno pokračování její vlády. Následkem bylo další pnutí uvnitř sociální demokracie. Miloš Zeman však díky své autoritě, kdy si poslušnost vynutil mnohdy i hrozbou vyloučení ze strany, nakonec zajistil podporu většiny poslanců a senátorů reformě, jež měnila zásadně volební zákon. Jeho přijetí však nijak nezmírnilo rozpory uvnitř ČSSD. Nakonec však sociální demokracii pomohl ústavní soud, který svým rozhodnutím z ledna 2001, zrušil klíčová ustanovení volební reformy a tak ji prakticky pohřbil. Tím se vyřešil problém rozdělující sociální demokracii, avšak skryté vnitřní rozpory zůstaly.

Reforma volebního zákona tak nemohla být aplikována v důsledku rozhodnutí Ústavního soudu. Za této situace, kdy neplatil původní ani nový systém, se narychlo hledal kompromis. Výsledný návrh žádné ze stran nakonec nevalil také proto, že nepřinesl téměř žádné změny. Měl minimální vliv na stranický systém, stejně tak jako volební zákon předchozí. Volby 2002 tak nepřinesly žádnou změnu a znamenaly opět téměř patovou situaci.⁴⁷ Tento dosavadní jediný pokus o zásadnější reformu volebního systému tak selhal.

⁴⁶ Fiala, Petr; Strmiska, Maxmilián, „Systém politických stran v letech 1989 – 2004“, in Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, sv.II, Brno: Doplněk, 2005

⁴⁷ Lebeda, Tomáš, „Volební reforma v ČR. Zmařený pokus z let 1998-2002“ in Lebeda Tomáš; Novák Miroslav a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2004

V atmosféře nedůvěry a napětí se konal sjezd strany na jaře 2001. Zde M. Zeman potvrdil, již dříve oznámený odchod z vrcholné politiky. Skončila tak éra politika, který z nevýznamné strany vytvořil nejsilnějšího hráče v českém politickém kolbišti. Na sjezdu byl novým předsedou zvolen Zemanem podporovaný Vladimír Špidla. S obdobím 1998 – 2002 je také spojováno mnoho afér ČSSD. Nejvíce pozornosti se dostalo skandálu okolo ministra financí Iva Svobody a jeho poradkyně Barbory Snopkové. Ti byli obviněni a posléze odsouzeni za zpronevěru ve zkrachovalé firmě Liberta. I další aféry se týkaly mnoha členů v nejužším vedení strany. Blížící se volby do Poslanecké sněmovny rozpoutaly debatu o možném pokračování opoziční smlouvy. Ty však ČSSD rázně utnula, když v dubnu oznámila ukončení spolupráce ke dni voleb. To bylo znakem snahy nového vedení distancovat se od politiky praktikované Milošem Zemanem.

Volby 2002 znamenaly pro sociální demokracii zisk 30,2 % hlasů a přinesli ji vítězství.⁴⁸ V důsledku odmítnutí spolupráce s ODS, pak vytvořila prakticky jedinou možnou většinovou vládu, když vznikla křehká koalice s KDU – ČSL a Uníí svobody, která měla 101 křesel.⁴⁹ Další volební vítězství však nepřineslo do řad sociální demokracie klid. Rozbuškou nových sporů se stala osoba kandidáta pro prezidentskou volbu v roce 2003. Část strany si prosadila za kandidáta Miloše Zemana, který měl i přes odchod do politického důchodu ve straně stále mnoho příznivců a velký vliv. Samotná prezidentská volba byla pro ČSSD ostudou, neboť v jejím průběhu V. Špidla Zemana nepodpořil a snažil se protlačit své kandidáty. Nakonec byl zvolen kandidát ODS Václav Klaus pro něhož hlasovalo i mnoho členů sociální demokracie. Zde se tedy potvrdila pokračující existence dvou názorových frakcí, jejíž dokladem je pouze těsná obhajoba postu předsedy V. Špidly na sjezdu v roce 2003.⁵⁰ Špidla vtiskl straně výraznější levicový a rovnostářský charakter. Po neúspěchu ve volbách do Evropského parlamentu 2004 však rezignoval a nahradil jej mladý Stanislav Gross, původně spřízněný s Milošem Zemanem. Aféra kolem nového předsedy, týkající se nejasného původu peněz na koupi bytu, však vedla ke krizi strany a posléze i Grossovu odstoupení. Preference strany se hluboce propadly, avšak novému předsedovi Jiřímu Paroubkovi, jehož sjezd zvolil v roce 2006 se podařilo obnovit důvěru voličů. Strana se rychle vzpamatovala a ve volbách do Poslanecké sněmovny 2006 zůstala těsně druhá za ODS. Jako hlavní opoziční síla navazuje

⁴⁸ Občanská demokratická strana skončila druhá s relativně větším odstupem se ziskem 24,5% odevzdaných hlasů

⁴⁹ Vládu s KSČM zakazovalo sociální demokracii stále platné usnesení přijaté na sjezdu v Bohumině v roce 1995.

⁵⁰ Získal 54% hlasů. Jeho protikandidát byl ministr průmyslu a obchodu Jiří Rusnok.

Jiří Paroubek do jisté míry na styl Miloše Zemana, jež se projevuje ostrou a nekompromisní kritikou politiky vládní koalice.

Hodnocení

Pro obnovu ČSSD v České republice byli po roce 1989 výhodné podmínky. Měla historickou kontinuitu a díky netransformované KSČM, neměla od počátku relevantního soupeře. Od sjezdu v roce 1993 získala v Miloši Zemanovi i charismatického vůdce. Strana pak zaznamenala trvalý růst svých preferencí korunovaný ustavením menšinové jednobarevné vlády v roce 1998 a koaliční vlády v roce 2002. Největšího zisku preferencí pak strana dosáhla v roce 2006, ani tento úspěch jí paradoxně nezajistil volební vítězství.

5. Slovensko

Situace na Slovensku se do velké míry podobala dění v Čechách. Hlavním společným faktorem byla existence širokospektrálního hnutí – Veřejnosti proti násilí – jako hlavního vůdce opozice proti stávajícímu režimu. Vzhledem k budoucímu vývoji slovenské sociální demokracie však není dezintegrace VPN tím hlavním hybatelem systému jako je tomu v případě OF v Čechách. Příčinou této skutečnosti je politický proces v jiné straně a to v KSS.

5.1. Transformace KSS – vznik SDE

KSS byla v období první republiky součástí Komunistické strany Československa a plně se podřizovaly její politice. Za druhé světové války působila ve Slovenském státě samostatná KSS v ilegilitě. V období let 1945 – 1948 byla účelově udržována její samostatnost. KSČ tak mohla na rozdíl od ostatních členů Národní fronty působit i na Slovensku.⁵¹ Po únorovém převratu se již jeví samostatné postavení KSS zbytečné a dále existovala pouze formálně. Procesy 50. let pak zlikvidovaly velkou část její elity u níž se vyskytovaly snahy o národní emancipaci. Podřízené postavení přetrvávalo v nezměněné podobě do roku 1989 i přes federalizaci státu v době Pražského jara. Ke změně tohoto stavu došlo na sjezdu KSČ na konci roku 1990, kde došlo k vytvoření federální strany složené z KSS a KSČM. Hlavní orgán – federální rada byl paritně zastoupen. Tento proces zrovnoprávnění, však neznamenal užší spolupráci. Vzhledem k odlišným výsledkům transformace v KSČM a KSS se brzy oba subjekty ideově rozešly. KSS, přeměněná na SDE se rozhodla vystoupit z federace na svém sjezdu v prosinci 1991 a tím zanikla i celostátní působnost strany.

Na revoluční události listopadu 1989 nebylo vedení KSS schopno nijak adekvátně reagovat. 26 listopadu souhlasilo vedení s ukončením mocenského monopolu a na počátku prosince pod tlakem odstoupilo. Na mimořádném sjezdu KSS 17. prosince 1990 byl sice prezentován cíl vytvořit moderní levicovou stranu, ale například rehabilitace členů vyloučených za normalizace byla odmítnuta. Tyto rozporuplné kroky a prohlášení signalizovaly nejasnost budoucího směřování strany. To ji v této fázi připravilo o mnoho členů s reformními názory. Nejvýznamnějším počinem se ukázalo být zvolení nového vedení složené z mladých lidí s reformními názory v čele s Petrem Weissem. V prvních

⁵¹ Strany v rámci národní fronty byly založeny na národní a nikoli celostátním principu

parlamentních volbách 1990, kdy KSS kandidovala ještě jako součást KSČ bez právní subjektivity, získala 13,3 % hlasů nicméně v zapojení do politického dění ji limitovala dohoda ostatních stran o vyloučení KSS ze spolupráce, což blokovalo její možnou spolupráci s ostatními politickými subjekty.

Tento fakt přispěl ke zintenzivnění snah vedení vymanit se z postavení antisystémové strany a posílil ve straně reformní tendence. Stejně jako v KSČM se zde tedy vytvořily dva proudy – proreformní a protireformní. Na rozdíl od dění v Čechách však měli reformisté převahu. Ta se naplno ukázala na klíčovém sjezdu v Prešově v říjnu 1990. Zde byla schválena změna názvu strany na Komunistická strana Slovenska – Strana demokratické levice (KSS - SDE). Tato změna měla být symbolem rozchodu s minulostí kdy vedení chápalo 17. listopad jako dokonání neúspěšnosti a neperspektivnosti komunistických myšlenek a selhání jejich ideových a organizačních principů.⁵² Byl také přijat nový program, v němž se již strana nehlásila k marxistické doktríně. Převahu reformistů dále demonstrovalo rozhodnutí ústředního výboru, který i přes odpor části strany, dokončil v lednu 1991 změnu názvu na Stranu demokratické levice. Tímto byl formálně završen proces rozchodu s komunistickou minulostí. Komunistické jádro stranu opustilo a následně vytvořili novou KSS. Ta však nemohla soupeřit s SDE a zůstala na dlouhou dobu okrajovým subjektem.

Na prvním sjezdu nové SDE byl mimo jiného odhlasován cíl vstupu strany do socialistické internacionály. Staronovým předsedou se znovu stal Peter Weiss. Významným faktorem v počátečních fázích vývoje stranického systému na Slovensku byl fakt, že SDE jako nástupnický subjekt KSS „zdědila“ logicky velkou část jejího majetku a také, což je ještě významnější, i její organizační strukturu na území celého státu. Tyto skutečnosti dávaly této straně velkou výhodu před ostatními politickými subjekty té doby. Z hlediska teorie transformací komunistických stran se SDE řídila osvědčeným vzorem z Polska a Maďarska. Zbavením se nejvíce zkompromitovaných členů, zeštíhlilo členskou základnu a tak se jí snažilo ideově sjednotit.⁵³

Před důležitými volbami v červnu 1992 se objevily první náznaky ve změně pozice strany na politické scéně. Původní dohodu ostatních stran o vyloučení SDE ze hry při vytváření

⁵² Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 186

⁵³ Obměna členské základny probíhala formou přeregistrace členů, tedy všichni museli formálně podat znovu přihlášku do nové strany. Na konci roku měla strana 45 tisíc členů, desetinu stavu před listopadem 1989.

koalic byla jako první ochotna porušit SDSS, tedy historická sociální demokracie. Podle výzkumů veřejného mínění byla její účast v parlamentu po volbách nejistá a tak proklamovali vůli k uzavření spolupráce s SDL. Tato dohoda zkrachovala, když se do čela SDSS postavil Alexander Dubček, jež měl však podmínku – žádná spolupráce s SDL. Volební výsledek 14,7 % a druhé místo za HZDS byl v řadách SDL považován za úspěch. Politické body jí přinesla kritika transformace ekonomiky. Toto téma pro ni bylo, stejně jako pro opozici v České republice, velmi snadno kritizovatelné, neboť změna na tržní ekonomiku s sebou nevyhnutelně přináší mnoho negativních doprovodných efektů a lidé tímto postižení snadno podléhají líbivým vágním formulacím opozičních politiků např. o zmírňování sociálních dopadů, kteří nemusí nést odpovědnost za nepopulární kroky.

Po volbách 1992 se SDL situovala do role konstruktivní opozice. Tato pozice byla vedena snahou podílet se na vládě Vladimíra Mečiara. Jeho neochota podělit se o moc s druhou nejsilnější stranou vedla ke zhoršování vztahu obou politických subjektů. Mečiarova menšinová vláda však měla stále větší problémy a když nepomohlo ani uzavření koalice se SNS, byly předčasné volby na spadnutí. SDL předčasné volby podporovala s podmínkou, že do jejich uskutečnění bude u moci stávající vláda. Tak se chtěla vyhnout vládní odpovědnosti. Tato snaha však ztroskotala, když v březnu 1994 prezident zkritizoval v projevu stav země a Mečiarova vláda padla. Za složité situace se SDL podílela na přechodné vládě Josefa Moravčíka, neboť bez její účasti by neměla dostatečnou oporu v parlamentu. Z hlediska zastoupení politických proudů měla tato vláda velmi pestré složení. Spolu s reformovanými komunisty v ní byli i poslanci za antikomunistickou KDH a pro SDL znamenal vstup do ní definitivní konec její polistopadové ostrakizace.⁵⁴

V období fungování přechodné vlády udělala SDL několik kroků, jež se v delším časovém horizontu jeví jako zásadní pro její budoucí vývoj. Konání předčasných voleb prosadila SDL v parlamentu přes nesouhlas většiny členů koalice, přestože by jí většina v parlamentu umožňovala vést zemi až do řádných voleb 1996. Hlavní motivem byla vidina vítězství a místo premiéra pro Petera Weisse. Rostoucí preference SDL, jež se na konci roku 1993 blížily k 20% se totiž dočasně vyrovnaly HZDS, jejíž podpora u voličů naopak klesala. V květnu 1994 došlo k vytvoření volební koalice s názvem Společná volba (SV). Kromě SDL jí tvořila SDSS, Strana zelených na Slovensku a Hnutí zemědělců Slovenska. Tímto krokem byla

⁵⁴ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 190

uskutečněna vize SDL, vytvořit silný levicový blok kde by hrála rozhodující úlohu. Velmi důležitou pro další vývoj se ukázala neúčast Sdružení dělníků Slovenska (ZRS). Tato menší levicová strana obviňovala SDL, ze zrady levicových principů, kvůli její účasti v přechodné pravicové vládě. ZRS tak vlastně zaútočila zleva. Účast SDL ve vládě znamenala nutně oslabení možnosti kritizovat vládu, již byla sama členem a tuto roli kritika dopadů transformace převzala ZRS.

V předčasných parlamentních volbách byl výsledek 10,4 % hlasů pro Společnou volbu velkým zklamáním.⁵⁵ SDL ztratila voliče jak na úkor více levicově profilované ZRS tak i centristické HZDS. Zde se tedy projevila nestálost preferencí voličů, která byla dána do velké míry zaměřením HZDS na podobně orientované skupiny. Pokles preferencí u jedné strany se projevil růstem u druhé a naopak. Tato skutečnost měla velký význam od počátku fungování SDL a byla omezujícím faktorem pro potenciální růst jejich preferencí. Krátká účast SDL ve vládě s pravicovými stranami znamenala převzetí spoluodpovědnosti za bolestivá sociální opatření, což straně velmi uškodilo a dalo jejím konkurentům, zvláště pak ZRS do rukou municí pro kritiku. Neméně chybným krokem byl vytvoření volební koalice s malými stranami pod neznámým jménem. Voliči pak raději dali hlas více etablovaným formacím.

V důsledku zklamání ve volbách nabídl Peter Weiss s dalšími členy vedení v říjnu 1994 svou rezignaci, která však nebyla přijata. Vedení se odmítlo účastnit na další vládě Vladimíra Mečiara. Volební neúspěch logicky oslabil pozici reformního vedení strany ve které se začaly objevovat pochybnosti o správnosti jejího směřování.⁵⁶ Navíc personální změny ve státní správě prováděné novou vládou připravila o živobytí mnoho členů SDL. Na sjezdu strany na počátku roku 1995 byla kritizována jak nedostatečná levicovost strany, tak neúčast ve vládě i přes nabídku od Vladimíra Mečiara. Ideová jednota strany byla pryč. Vznikala pragmatická skupina, ochotná ke spolupráci s Mečiarom, jejíž hlavní představitel Lubomír Fogaš byl také protikandidát Weisse při volbě předsedy.⁵⁷ Vítězství Petera Weisse se projevilo na politice strany. SDL se distancovala od vládní politiky i od opozičních stran s cílem praktikovat vlastní opoziční politiku. Na dalším sjezdu strany v dubnu 1996 oznámil Weiss, že již nebude kandidovat na post předsedy. Jako důsledek předvolebních dohod hlavních kandidátů došlo ke

⁵⁵ Společnou volbu dělilo jen málo od úplného fiaska, jelikož se vlastně jednalo o uskupení čtyř stran, pro než bylo volební kvórum stanoveno na 10%.

⁵⁶ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 192

⁵⁷ Peter Weiss získal 131 hlasů, Lubomír Fogaš 82 hlasů. Oproti minulým volbám to bylo těsné vítězství a bylo známkou slábnoucí Weissovi pozice.

zvolení, pro voliče téměř neznámého Jozefa Migaše. Na sjezdu byl také přijat důležitý programový dokument, jehož jádrem byl demokratický socialismus. SDL se tak programově ztotožnilo se zásadami socialistické internacionály což byl zásadní krok na cestě ke členství v této mezinárodní organizaci. I díky spolupráci s SDSS, která již členem byla, došlo k přijetí SDL v říjnu 1996.

Pod vedením nového předsedy strana pokračovala v deklarované samostatné opoziční levicové politice. Jako důkaz může posloužit odmítnutí iniciativy ostatních nevládních stran, jež organizovali petici pro vyhlášení referenda v otázce přímé volby prezidenta. Před volbami 1998 odmítla SDL uzavřít volební koalici, zřejmě po neblahé zkušenosti z předchozích voleb. Navíc jí k tomu v podstatě chyběl vhodný partner, když se SDSS a Zelení staly členy volební koalice SDK.⁵⁸ Jozef Migaš tak před volbami označil SDL za jedinou alternativu pro levicového voliče.

Zisk 14,6 % znamenal vyrovnání nejlepšího výsledku strany z voleb 1992. Po volbách vstoupila strana do vládní koalice SDK premiéra Mikuláše Dzurindy.⁵⁹ Opět se ale opakovala situace z roku 1994. Ve vládě zasedlo s pravicovými stranami měla SDL opět druhořadé postavení. Nevyhnutelně se dostávala do střetů s jejími dalšími členy. Pokračující složitá ekonomická situace Slovenska nutila vládu k nepopulárním opatřením, jež se nejvíce dotýkala sociálně slabých. To bylo samozřejmě v zásadním protikladu s principy a programem SDL, kde hovořila o zmírňování sociálních následků transformace ekonomiky. SDL pak podrobovala kritice vládu, jíž se sama účastnila. Tento zásadní rozpor mezi proklamovanými cíli a politickou realitou se brzy ukázal mít destruktivní účinek na voličskou podporu strany i její vnitřní soudržnost.⁶⁰ Další ránu SDL zasadil její bývalý člen – Robert Fico.⁶¹ Na konci roku 1999 založil novou stranu Směr (více o důvodech odchodu Fica z SDL v kapitole o Směru). Tato strana pak posilovala současně s klesající podporou SDL.

⁵⁸ SDK – Slovenská demokratická koalice, jako provostředové uskupení, byla výsledkem sjednocení antimečiarovského tábora. Hlavním důvodem vzniku SDK bylo zabránit dalšímu vítězství HZDS ve volbách, neboť podle vyjádření některých členů SDK, vlády HZDS ohrožují postavení Slovenska jako právního státu. SDK vznikla formálně v červenci 1997.

⁵⁹ Ta by bez účasti SDL nebyla schopna vytvořit většinovou vládu, vzhledem k tomu, že ve volbách opět zvítězila HZDS.

⁶⁰ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 197

⁶¹ Fico byl v roce 1996 jedním z kandidátů na post předsedy strany. 1998 byl zvolen prvním místopředsedou. SDL opustil počátkem roku 1999.

Během roku 2000 se preference postupně propadli k 5 % hranici volitelnosti. Tento nepříznivý vývoj dal nový impuls růstu stranických rozporů, jež se dosud dařilo víceméně potlačovat. Byla zde dvě křídla modernisté (umírněná levice) a radikální – socialisté (radikální levice). Modernisté bývalého předsedy Petera Weisse byli spojeni transformací strany počátku 90. let a reprezentovali ve straně hodnoty západní sociální demokracie. Na sjezdu strany v roce 2000 se měl souboj těchto křídel rozhodnout. Stávající předseda Jozef Migaš, reprezentant radikálního křídla, obhájil svůj post. Většinu místopředsednických pozic také zaujali jeho lidé. Radikální křídlo tak ovládlo vedení strany, což znamenalo zpochybnění dosavadního směru vývoje strany a jejího sociálně demokratického charakteru. Poslední pokus reformního křídla o částečnou záchranu své pozice, jež byl ztělesněn snahou vytvořit oficiální frakci uvnitř strany a tak zabránit odchodu části členů, byl zmařen Republikovou radou, která na počátku roku 2001 tvorbu platform zakázala. Vítězství radikálního proudu se nicméně nijak neprojevil ve změně programových cílů a strana si zachovávala identitu sociální demokracie. Existenční starosti strany totiž zatlačily možné budoucí snahy radikálního křídla o modifikaci ideových cílů do pozadí.

Přetrvávající minimální podpora voličů SDE v průzkumech veřejného mínění vedla ke změně předsedy. Na sjezdu na konci roku Jozef Migaš nekandidoval a zvolen byl Pavel Koncoš, také představitel radikálního proudu. V lednu 2002 byla vedením odvolána ministryně financí, představitelka modernistického proudu. V reakci na tento krok někteří členové SDE opustili, včetně bývalého předsedy Petera Weisse a založilo Sociálně demokratickou alternativu (SDA). Tato formace sice na žádný úspěch ve volbách nedosáhla, ale její vznik zřejmě znamenal pohřbení posledních nadějí SDE pro volby 2002. V těchto volbách strana kandidovala společně se Stranou občanského porozumění (SOP)⁶² dosáhla na pouhých 1,4% hlasů. V reakci na tento výsledek Koncoš odstoupil a Lubomír Petrák dosavadní místopředseda byl pověřen přechodným vedením strany. Hlavní otázkou pro SDE nyní bylo jak se z této situace dostat. Strana se snažila držet odstup od Ficova Směru a zaměřila svou pozornost ke sjednocení s ostatními levicovými subjekty jako SDSS či SDA do jednoho celku. Ani toto spojení však nezaručovalo ani jednomu z aktérů zlepšení jejich

⁶² SOP byla založena Rudolfem Schusterem v roce 1998, ve volbách dosáhla 8 % hlasů a stejně jako SDE vstoupila do vlády. Zvolení Schustera prezidentem a jeho odchod z funkce předsedy znamenal pro SOP v podstatě konec jejího významu, kdy se od roku 2000 nedostala nikdy nad hranici 5 %.

marginálního postavení.⁶³ Pokud se tedy strana chtěla vyhnout svému zániku jako jediné relevantní řešení se ukázalo spojení se stranou Směr.

Pokud jde o Směr, pohnutky této strany ve vztahu ke sloučení se s SDĽ nebyli čistě nezištné. Jednak byla SDĽ atraktivní výší svého majetku a disponovala rozvětvenou organizační sítí v celé zemi.⁶⁴ Spojení s ní by také přineslo Směru posílení jeho prestiže jako sociálně demokratického politického subjektu. Spojení s ní by Směru také přineslo větší zastoupení v krajích. Průlomem ve vzájemném sblížování byli volby do Evropského parlamentu v roce 2004. Na kandidátce Směru byl na předním místě čelní představitel SDĽ. Oficiální jednání o spojení obou stran byla zahájena v září a již na počátku prosince byl odhlasován zánik SDĽ symbolicky na Silvestra 2004. Tento krok byl prezentován jako nutný ke sjednocení levice tváří v tvář radikálním reformám pravicové koaliční vlády Mikoláše Dzurindy.. (viz. kapitola o Směru) Přecházení členů zaniklé SDĽ do Směru probíhalo formou individuální přeregistrace a Robert Fico deklaroval nezájem o zdiskreditované bývalé vedoucí SDĽ, jež téměř zničili slovenskou levici. Mezi tyto osoby patřili i bývalí předsedové Koncoš a Migaš, členové radikálního křídla. To lze vykládat jako snahu Fica neopakovat chyby, jichž se dopustila SDĽ když v ní vznikly dva znesvářené proudy, jejichž soupeření mělo na stranu rozkladný účinek. SDA schválila splnutí se Směrem již v listopadu a stejný osud potkal i její vedoucí představitel (Peter Weiss), jež Fico také ve straně odmítl.

Hodnocení

SDĽ byla tedy nástupkyní KSS. Strana se úspěšně reformovala a nedošlo tak k jejímu rozpadu a založení strany nové. Od počátku měla SDĽ dobré výchozí podmínky, když zdědila většinu majetku a organizační struktury po Komunistické straně. Na druhou stranu se však ne všichni členové strany ztotožnili s nastoleným programovým směřováním strany s cílem vytvořit moderní sociální demokracii západního stylu. To znamenalo do budoucna nebezpečný potenciální konflikt, jež se projevil když se strana dostala do potíží.⁶⁵ Největším soupeřem SDĽ o levicového voliče se nestala SDSS – historická sociální demokracie, stejně

⁶³ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 200

⁶⁴ Jak bylo již řečeno v úvodu této kapitoly, majetek i organizační strukturu převzala SDĽ po KSS jako její transformovaný nástupce. Výroční zpráva v roce 2003 uváděla majetek v hodnotě zhruba 50 mil. korun.

⁶⁵ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 207

tak tomu nebylo ani u krajní levice reprezentované především ZRS, ani obnovené Komunistické strany Slovenska. I přes partikulární úspěchy např. ZRS ve volbách 1994, nemohly tyto strany trvale SDL konkurovat. Hlavním problémem byla existence centristického HZDS. Toto hnutí dokázalo SDL konkurovat hlavně akcentací ochrany nižších příjmových vrstev před dopady ekonomické transformace. Její vágně formulovaný, někdy až a populistický program umožňoval každému voliči najít si v něm to své. HZDS tak zabrala SDL velký prostor do které ho by se jinak mohla rozšířit. SDL tak po celou dobu své existence zůstala středně velkou politickou formací a jak v opozici tak i při svých dvou účastech ve vládě, přestože byla jejich nezbytnou součástí, nikdy neměla hlavní roli. Po dlouhou dobu byla pro Slovenskou politickou scénu typická snaha opozice odstavit od moci HZDS Vladimíra Mečiara. Aby se to podařilo musela se SDL spojit s pravicovou koalicí SDK. Druhý pobyt v pravicové vládě, tentokrát Mikuláše Dzurindy byl ničující ranou pro soudržnost SDL, jejíž podpora klesla pod hranici volitelnosti a volební neúspěch uspil rozklad strany. Pro SDL se nakonec stala jedinou realistickou variantou splynutí se stranou Směr Roberta Fica – bývalého člena SDL.

5.2. Sociálně demokratická strana Slovenska – SDSS

Stejně jako v České republice tak i na Slovensku došlo k obnově historické formace se sociálně demokratickou orientací. Slovenská historická sociální demokracie nehrála v historii tak významnou roli na politické scéně jako její česká souputnice. V době první republiky působila v rámci celostátní sociální demokracie. Po válce došlo roku 1946 k obnovení sociální demokracie pod názvem Strana práce, jež však hrála ve Slovenském systému okrajovou roli.⁶⁶ O rok později tak opět došlo ke spojení s Českou sociální demokracií. Únor 1948 pak jak známo znamenal sloučení s KSČ. Toto slabší zakotvení v systému z dřívější doby a malé povědomí voličů mělo ve vývoji SDSS po listopadu 1989 rozhodující roli.

První schůzka sociálních demokratů se konala 7. ledna 1990. Obnovující sjezd se konal v Bratislavě 3. února 1990. Sjezd zvolil novým předsedou Ivana Pauličku, jehož po krátké době nahradil Boris Zala. Strana přijala název Sociálně demokratická strana na Slovensku (SDSS). Hodnotově se strana profilovala jako standardní sociální demokracie a snažila se na

⁶⁶ Kocián, Jiří, „Politický systém v letech 1945-1948, in Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004*, sv.II, Brno: Doplněk, 2005

počátku 90. let vystupovat jako levicová demokratická alternativa vůči komunistické straně.⁶⁷ V prvních demokratických volbách 1990, kde kandidovala společně s Českými sociálními demokraty, získala jen 1,8% hlasů. Ve straně se objevily hlasy na spojení obou historických sociálních demokracií v jeden subjekt. SDSS by se ale musela vzdát svého samostatného působení a sloučit se s ČSSD v jeden subjekt. Tento model však SDSS odmítla akceptovat a projekt nebyl úspěšný. Setrvale nízké preference nutily stranické představitele k hledání možného koaličního partnera. Jediným možným spojencem byla SDL. Původně velmi silné protikomunistické nálady byly potlačeny s konfrontací s tvrdou politickou realitou. Byla uzavřena dohoda o volební spolupráci, jež však měla krátkého trvání. Na scéně se totiž objevil Alexander Dubček, legenda Pražského jara a člověk s obrovským politickým a morálním kreditem. Ten si dal podmínku pro přijetí pozice předsedy SDSS – zrušení spolupráce s postkomunistickou SDL. SDSS se tak musela rozhodnout, zda pro její volební úspěch bude lepší koalice s SDL či samostatná kandidatura v čele s Dubčkem. Rozhodnutí kandidovat samostatně se vzhledem k výsledkům voleb z června 1992 nedá považovat za nejmoudřejší. Volební kvórum 5 % překročila jen ve Federálním shromáždění, do kterého kandidoval Dubček.⁶⁸ Zajímavé je, že už v srpnu došlo k nové dohodě o spolupráci SDL a SDSS již podepsali oba předsedové Weiss a Dubček. Pak ale zasáhla všechny tragická zpráva o vážném zranění Alexandra Dubčeka v automobilové nehodě u Humpolce. Dubček zraněním v listopadu podlehl. Je otázkou jak by se vyvíjely preference obou stran kdyby zachovaly spojení a vedli je dvě silné osobnosti Weiss a Dubček. Smrtí Dubček ztratila SDSS svou ikonu a silného charismatického vůdce a od té doby se strana potýkala s téměř permanentní krizí.

Odlíšné představy o směřování strany se projeví téměř okamžitě. První proud prosazoval orientaci na HZDS a argumentoval existencí sociálně demokratického proudu uvnitř HZDS. Konečným cílem měla být přeměna této strany na sociálně demokratický subjekt s pomocí SDSS. Tato vize některých představitelů sociálních demokratů se jeví velmi úsměvnou když zvážíme marginální postavení strany v systému. Druhý proud se orientoval na pokračování spolupráce s SDL. Oba proudy svedly boj o další směřování strany na sjezdu v listopadu

⁶⁷ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 210

⁶⁸ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 212

1993. Předsedou se stal Jaroslav Volf a byl odmítnut příklon k HZDS.⁶⁹ Vítězství proudu tíhnoucího k SDL znamenalo vstup SDSS do volební koalice Společná volba (také kapitola o SDL). Tento postup odmítli někteří členové SDSS a vytvořili před volbami dvě konkurenční strany sociálně demokratického zaměření. Přes výsledek obou formací v řádu desetin procent to byl důkaz nejednoty SDSS a přispělo to k dalšímu oslabení jejího vlivu.

Po volbách se SDSS soustředila na tvrdou kritiku Mečiarovy vlády. V době krize této vlády projevila SDL ochotu ji podpořit na rozdíl od SDSS. SDL také prosazovala samostatnou opoziční politiku, která vedla k dalšímu vzdalování mezi oběma politickými subjekty. Když SDSS uzavřela v květnu 1997 dohodu o volební koalici s KDH, DU, DS a SZS. Tímto spojením tak došlo k vytvoření SDK a Společná volba definitivně zanikla. Jenže situaci vynucené spojení s ideovými protivníky vyvolalo celkem logicky ve straně další pnutí. To se projevovalo odchodem jednotlivých členů i celých okresních organizací. Všechny tyto secese stále více oslabovaly jednotu strany. Ve volbách 1998 měla SDSS na kandidátní listině SDK 14 zástupců z nichž 4 získali místo ve Slovenské Národní radě. Tato místa v exekutivě se projevila v ochotě SDSS účastnit se i nadále v SDK a dění ve straně se přechodně uklidnilo.

To byl však jen pověstný klid před bouří. Žádná politická strana nemůže v klidu fungovat pokud nemá podporu voličů. Nízká, avšak stabilní podpora SDSS v řádu procent, zajišťovala vždy straně solidní pozici k vyjednávání o volební spolupráci s ostatními politickými subjekty. Preference strany se však v roce 1998 dostaly pod 1% a nic nenasvědčovalo tomu, že se situace obrátí k lepšímu. Důvodem k tomuto pro SDSS negativnímu vývoji byl přesun voličské podpory jednak ve prospěch SDK a samozřejmě v této době silně expandujícího Směru. Situace SDSS je tak v mnohém podobná SDL – účast v pravicové vládě a tedy spojení s nepopulárními reformami. Pro SDSS, jako stranu s velmi malou podporou elektorátu, jež potřebuje být vidět a účast ve vládě je jistě prostředkem ke zviditelnění, znamenal tento postup těžkou ránu. Neustálý propad voličské podpory znovu vyvolal spory ve straně, již začali její členové hromadně opouštět. Ve snaze zabránit rozpadu strany se vedení během roku 2000 znovu přeorientovalo na spolupráci s levicí. Avšak rozpolcení ve straně se dále prohlubovalo, když naopak část SDSS vstoupila do nově založené SDKÚ Mikuláše

⁶⁹ V dalších letech se SDSS stavěla na stranu antimečiarovské opozice. Její přetrvávající okrajový vliv však nemohl dění na politické scéně významněji ovlivnit.

Dzurindy.⁷⁰ Na sjezdu strany v květnu byl zvolen nový předseda Ludomír Šlahor, který odmítal splynutí SDSS s jinými politickými subjekty a deklaroval snahu strany o novou samostatnou politiku. Rozkladu strany však už zřejmě nemohlo nic zabránit. Posledním pokusem byla společná kandidátka SDSS a SDE (v této době již také v rozkladu) pro volby do parlamentu v roce 2002. Výsledek 1,4 % hlasů, však znamenal pro SDSS konec nadějí.

Po volbách se již cílem strany stala integrace s jinou levicovou stranou a na to se také SDSS zaměřila. Nejdříve se jako nejnadějnější jevila integrace s SDA, avšak stejně jako v případě ostatních levicových stran, byla i SDSS učiněna nabídka splynout se Směrem Roberta Fica. Tato strana byla nejsilnějším levicovým subjektem a tak volba pro SDSS byla celkem jednoduchá. Pro Směr byli historičtí sociální demokraté přitažlivý svou tradicí a členstvím v mezinárodních organizacích.⁷¹ Integrace s SDSS by tak zvýšila prestiž Směru a pomohla mu při legitimizaci na mezinárodní scéně. Dohoda o sloučení byla uzavřena v květnu 2004 a v říjnu ji schválil sjezd SDSS, jež tak ukončil působení strany ve Slovenské politice.⁷²

Hodnocení

Historičtí sociální demokraté na Slovensku – SDSS se hlásili k tradičním hodnotám jakými byly demokracie, svoboda, rovnost, solidarita či sociální spravedlnost, tedy hodnoty typické pro západní sociální demokracie. Tyto hodnoty také nejvíce akcentovala ve svých programech. Avšak její program nemohl dojít naplnění. Na rozdíl od České sociální demokracie se SDSS nikdy nepodařilo stát se relevantní silou v systému politických stran.

Potkal jí tak stejný osud jako historické sociální demokraty ve většině zemí bývalého východního bloku po pádu komunismu. Nepomohla jí ani úspěšná transformace KSS na SDE a také podpora ideje společného Československa, kterou většina slovenské veřejnosti odmítala. Smrtí Alexandra Dubčeka navíc ztratila vůdce, jež mohl teoreticky stranu dlouhodobě dostat nad 5% hranici volitelnosti. Když pak SDSS vstoupila do pravicové vlády a podílela se na reformách s negativním dopadem zejména na chudší vrstvy obyvatel přišla o

⁷⁰ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 217

⁷¹ SDSS byla již od roku 1992 členem socialistické internacionály (SI) a ve straně evropských socialistů (PES) měla od roku 1999 status přidruženého a od roku 2004 plnoprávného člena.

⁷² Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 219

většinu své malé voličské základny. To uspíšilo oslabení již tak malé členské základny a podkopání identity strany. SDSS tak nezbylo nic jiného, než ukončení svého působení splynutím s jinou stranou.

5.3. Směr

Politická strana Směr se dá považovat do jisté míry za unikát, nejen v kontextu Slovenské politiky. Od svého založení na konci roku 1999 prodělala raketový vzestup voličských preferencí, které se za půl roku jeho existence pohybovali kolem hranice 20 %. Tento rychlý úspěch učinil z této strany jednoho z kandidátů na vítězství ve volbách 2002. Výsledek však straně neumožnil naplnění hlavního cíle v podobě zisku vládní moci. Směr se ocitl v opozici, kde se soustředil na rozšiřování voličské základny a vyplnění co nejširšího prostoru v levé části politického spektra. Jedním z prostředků se stalo pohlcování ostatních levicových stran, které se po volbách, i kvůli úspěchu Směru, ocitli na okraji zájmu voličů (více v kapitolách o SDE a SDSS). Původně protestní charakter na právo a pořádek, jež měla strana na počátku vzniku se postupně měnil a strana začala směřovat k ideálům moderní sociální demokracie.⁷³

Zřejmě nejdůležitějším faktorem úspěchu strany byl od začátku Robert Fico. Mladý právník s charismatem, někdejší vrcholný představitel SDE. Do této strany vstoupil v roce 1992, po volbách 1994 působil ve funkci předsedy poslaneckého klubu. Jelikož tyto volby byly ve straně považovány za neúspěch a Fico nepůsobil v nejužším vedení nebyl s tímto neúspěchem spojován. Tento fakt mu poskytl dobrou výchozí pozici ke kandidatuře na post šéfa SDE na sjezdu v roce 1996. Jako jeden z favoritů se však před volbou kandidatury vzdal a přijal místopředsednické křeslo. Otázkou zůstává jak faktor jeho nenaplněných ambicí ovlivnil jeho pozdější rozchod se stranou. Hlavní příčinu však lze vysledovat v dění po volbách 1998. Fico, v této době působící jako 1. místopředseda, dal jasně najevo svou nechuť k možné povolební spolupráci SDE a pravostředové koalice SDK. Toto spojení posléze vedlo k jeho rezignaci na místopředsednický post. V dalším období si Fico počínal jako rebel, když předkládal návrhy zákonů bez předchozí konzultace se stranou a také ostře kritizoval reformy vlády. Toto jeho počínání se odrazilo ve stále rezervovanějším postoji členů SDE a sílil tlak

⁷³ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 281

na odchod Fica ze strany. Ani jeho osobní popularita, která prudce stoupla během roku 1998, již nic na jeho osudu v SDL nezměnila. Stranu opustil v září 1999.

Kromě charismatického vůdce tkvěla příčina úspěchu Směru také ve správné analýze poptávky voličů. Strana tedy byla schopna určit co slovenskému voliči chybí a tuto mezeru ve stranické nabídce vyplnit. Politicky různorodá koalice SDK realizovala nutné, ale bolestivé ekonomické reformy, které znamenaly pro mnoho jejích voličů zklamaná očekávání. Právě tyto reformy se staly terčem kritiky Směru a přinesli straně další politické body.. Dalším prvkem politiky, z něhož Směr profitoval, bylo vymezování strany jako alternativy k oběma pólům ve slovenské politice – tedy jako vůči Dzurindově vládní antimečiarovské koalici, tak i opoziční Mečiarově HZDS. Boj těchto dvou znesvářených politických táborů, navíc zmítaných stále více vnitřními problémy, usnadnil Směru pevně zakotvit ve stranickém systému a triumfovat ve volbách 2006.

Ustavující sjezd Směru se konal v listopadu 1999. Důkazem dominance zakladatele strany bylo jeho zvolení, když pro něj hlasovali všichni delegáti. Mimo výše zmíněných politických strategií stojí za pozornost sebevymezování strany v ideovém spektru. Zde strana vsadila na odmítání zařazení pravice – levice, a kladla důraz na řešení problémů pragmatickou a racionální cestou.⁷⁴ Jedině tímto způsobem, bez zatížení ideovými preferencemi, lze úspěšně řešit problémy, které občany nejvíce trápí. Fico tak reagoval na momentální touhu voličů po jednoduchých a rázných řešeních. Znechucení občanů z neustálých sporů mezi politickými partajemi (do velké míry způsobené konfliktem HZDS - SDK), využil Fico ve svůj prospěch. Prezentoval stranu jako ztělesnění nepolitické politiky. Směr, založený nedávno, se nacházel v počátečním stádiu ustavování svých regionálních organizací a etablování na politické scéně. Proto mohla strana svou antistranickost úspěšně prezentovat jako součást své image. Tento její postoj se měnil postupem času, neboť se brzy ukázalo výhodné přihlásit se k ideovému proudu, jež by byl uznáván i v mezinárodní politice.⁷⁵

Je tedy patrné, že Robert Fico dělal vše proto, aby svou novou stranu prezentoval jako politický subjekt lišící se svým charakterem od všech ostatních slovenských politických stran.

⁷⁴ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 284

⁷⁵ Z tohoto důvodu také Směr stál o integraci SDSS, straně zakotvené v mezinárodních organizacích SI a PES, což by přispělo k rychlejšímu uznání Směru za člena mezinárodní sociálně demokratické obce (také kapitola o SDSS).

Tento fakt se projevil také v postoji Fica k otázce členské základny. Směr měl být otevřen odborníkům a lidem, jež nebyli politicky zkompromitováni. Proto také později, když došlo k přestupování členů levicových stran integrovaných do Směru, Fico nechtěl s mnoha jejich vrcholnými představiteli nic mít. Tito lidé, mnohdy bezesporu politicky obratní, byli odmítnuti jako zkorumpovaní a neschopní. Takto se Směru dařilo prezentovat se jako nová politická síla, nezatížená starými hříchy svých představitelů.

V počátcích působení strany se v organizační struktuře odrážela neochvějná pozice Roberta Fica. Jako předseda měl nestandardně dlouhé, čtyřleté, volební období a až do roku 2001 nebyli zavedeny funkce místopředsedů. Strana se spoléhala na komunikaci svého lídra s médii. Směr se tak mohl jevit jako strana jednoho muže, což byla do jisté míry pravda. Fico chtěl koncentrací moci ve svých rukou zabránit tomu, aby cokoliv poškodilo poctivě budovanou pověst strany. S tímto souvisel i další podstatný rys, jímž se Směr vyznačoval v počátečních fázích. Tím byla neexistence klasických regionálních stranických struktur dlouho přetrvávající nízký počet členů.⁷⁶ Strana tak mohla lépe kontrolovat kdo do strany vstupuje a jaké názory zastává a tím lépe předcházet skandálům či názorové nejednotě. Tedy opět cílená snaha nepřipustit narušení stranické image. Ke klasické struktuře Směr přešel až kvůli reformě státní správy, která přinesla zřízení samosprávných krajů. Právě dosud neutvořená struktura strany regionech v důsledku podcenění jejího významu a přecenění účinků prezentace Fica v médiích měla vliv na slabý výsledek v krajských volbách na konci roku 2001.⁷⁷

5.3.1. Neúspěch Směru ve volbách 2002

Volby do slovenského parlamentu v září 2002 přinesly Směru zisk 13,5 % hlasů a tak mu připadlo konečné třetí místo za vítěznou HZDS a nově vzniklou SDKÚ Mikuláše Dzurindy. Tento výsledek znamenal zklamání a zároveň překvapení, neboť neodpovídal očekávání uvnitř strany. Příčin se dá vysledovat hned několik. Kampaň Směru byla neobvykle dlouhá a intenzivní a mohla způsobit únavu voličů. Stejně tak konfrontační a negativní charakter kampaně mnoho voličů odradil. Tito voliči se pak přiklonili k SDKÚ, jež upřednostnila pozitivní volební kampaň. Další odliv voličů způsobila již výše zmiňovaná taktika distancování se Směru od ostatních politických stran. Strategie, která straně přinášela body se

⁷⁶ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 286

⁷⁷ Zde dosáhl Směr 7% hlasů. Potvrzením stále slabého postavení v regionech byl výsledek komunálních voleb z prosince 2002, kdy strana získala 4,5%.

před volbami obrátila proti ní. Fico totiž nebyl schopen jasně říci, s kým by strana případně chtěla utvořit vládu a omezil se jen na obecné formulace o možné spolupráci s každou stranou, jež se dostane do parlamentu. To v kombinaci se stálými útoky na vrcholné představitele první Dzurindovy vlády a vládu samotnou způsobovalo u voličů dojem nemožnosti povolební spolupráce těchto subjektů. Tato kontroverze mezi slovy a činy mohla způsobit nedůvěryhodnost strany u mnoha jejích potenciálních voličů a způsobila, že ti nerozhodnutí se přiklonili k jiným stranám. Na konci volební kampaně zřejmě také zapůsobila negativně dosti kontroverzní strategie Směru, týkající se mandátu poslanců. Kandidáti do poslanecké sněmovny se před volbami zavázali vzdát se mandátu pokud ze strany odejdou. Podle Ficova výkladu měl tento závazek zajistit větší stabilitu v politickém dění tím, že se takto omezí počet rebelujících poslanců. Vzhledem k tomu, že se Slovenské vlády vyznačovali většinou minimální převahou ve Sněmovně, mohl se tento krok jevit logicky. V mnohém však tento krok připomínal imperativní mandát poslance charakteristický pro meziválečné Československo.⁷⁸ Politická konkurence pak mohla Fica snadno obvinít z autoritativních tendencí.

Neúspěch ve volbách a nechtěná opoziční role však straně daly možnost pevněji zakotvit své regionální struktury, přeformulovat svou ideové a programové cíle, získat si mezinárodní uznání a trpělivou prací v opozici vytvořit příhodnější podmínky pro lepší volební výsledek. Ambiciózní Robert Fico ostatně bral jen vítězství.

Co se týče personálních otázek, na postavení Roberta Fica se vzhledem k jeho klíčové roli ve straně nic nezměnilo. Důkazem této neotřesitelné pozice bylo jeho hladké znovuzvolení bez protikandidáta na sjezd Směru v květnu 2003. Po volbách byly také patrné výrazné posuny v taktice strany i v chápání charakteru politiky jako takové.

Výsledek voleb zajistil členů Směru místa na několika významných pozicích v parlamentu, např. posty předsedů parlamentního výboru pro obranu a bezpečnost a výboru pro evropskou integraci. Mimo jiné i z těchto pozic praktikoval Směr tvrdou kritiku vládní politiky. Převzetí pozice hlavního kritika dosti usnadnily i vnitřní potíže HZDS, jež se snažilo

⁷⁸ V této době byl mandát poslance majetkem strany. Ta mohla poslance zbavit mandátu, pokud by prosazoval politiku odlišnou od linie strany.

prolomit politickou izolaci praktikováním velmi vstřícné politiky vůči vládě.⁷⁹ Většinu vládou uskutečňovaných reforem kritizoval Směr z pozice dopadů na sociálně slabší vrstvy a zdůrazňováním toho, že vláda likviduje sociální rozměr ve slovenské společnosti. Strana tak od původního pragmaticko – populistického diskurzu prodělávala posun k levici a sociálně demokratické linii. Dalším důvodem této změny bylo, že vláda převzala část agendy se kterou operoval Směr před volbami. Dobře viditelné je to na apelu strany na pořádek, když vláda přijala například zákony proti korupci vzala tím Směru částečně prostor pro kritiku v této oblasti.

Tento částečně dobrovolný a částečně ze situace vyplývající posun Směru měl vliv i na další typický prvek jejího působení v tomto období. Snaha o hegemonizaci svého postavení jako vůdce levice. Prostředkem se stala integrace s již výše zmíněnými stranami (SDL, SDA, SDSS, SOP. Jejich minimální výsledky ve volbách 2002 snahu Směru o jejich pohlcení velmi usnadnili. Všechny splynuly se Směrem do konce roku 2004. Následně došlo i ke změně názvu na Směr – sociální demokracie (Směr - SD), jež měl reflektovat ideový posun strany. Tyto subjekty spojené se Směrem, jež za sebou měli delší působení a byli tudíž více zakotveny v mezinárodním stranickém systému, měli Směru pomoci v jeho brzkém uznání.⁸⁰ Prvním úspěchem ve snažení Fica etablovat stranu na mezinárodní scéně, byly jinak nepříliš úspěšné volby do Evropského parlamentu (EP). Společná kandidátka Směru, SDL a SDSS získala 3 poslance a všichni se posléze staly členy frakce Strany evropských socialistů (PES) v EP. Logickým důsledkem splnutí stran bylo zvýšení počtu členů a také nárůst názorové heterogenity. Do budoucna to mohl být zárodek názorových sporů, kterým se Fico na počátku existence strany snažil tak úzkostlivě předcházet. Tyto doprovodné jevy byli nezbytnou obětí měnícímu se charakteru strany a růstu jejího vlivu. Do voleb 2006 se však žádné viditelné spory neprojevíly.

Dalším, neméně významným prvkem, jež byl pro Směr v tomto období typický, bylo úsilí získat vlivné spojence mimo systém politických stran. Prvním úspěchem na tomto poli byla podpora vítězného kandidáta na post prezidenta SR Ivana Gašparoviče. Díky podpoře Směru, které se mu dostalo dva týdny před volbami s ohledem na jeho stoupající popularitu u voličů, těsně porazil kandidáta SDKÚ premiéra Dzurindy. Ve druhém kole pak porazil Vladimíra

⁷⁹ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 290

⁸⁰ U SDE hrála také významnou roli její rozsáhlá síť regionálních struktur, kam mohl Směr posléze velmi rychle expandovat bez výrazných dodatečných nákladů.(viz také kapitola o SDL)

Mečiara. I přes svou deklarovanou nadstranickost se brzy ukázala jeho názorová blízkost se Směrem, což tak nepřímou posilovalo pozici strany.⁸¹ Ještě významnější se ukázalo uzavření spojení s Konfederací odborových svazů (KOZ) – největší odborovou centrálou v zemi. Snaha vlády o změny v zákoníku práce se nelíbila KOZ, která tak v kritice vlády začala se Směrem spolupracovat. KOZ a Směru se podařilo vyvolat referendum o nedůvěře vládě. I když referendum nebylo platné kvůli nízké účasti, ukázalo jak silné může toto spojení být.

Sbližování obou subjektů souviselo i s posunem Směru k sociálně demokratickému ideálu bylo logické jeho spojení s odbory, tak jako je tomu ve většině vyspělých demokracií. Kvůli hrozbě Mikuláše Dzurindy, že zruší tripartitu ve kterém měla KOZ výhodnou pozici a neochotě části odborů stát se pobočkou Směru, nakonec idea strategického spojení se Směrem prosazovaná předsedou KOZ nedošla naplnění. S blížícími se parlamentními volbami došlo však nakonec došlo k uzavření dohody o spolupráci ve snaze zabránit pokračování současné vlády. Výměnou za prosazení zákonů výhodných pro KOZ se odboráři zavázali podpořit Směr ve volbách.

V období mezi volbami 2002 – 2006 se Směr ucházel, jak již bylo řečeno, o členství v mezinárodních stranických organizacích, aby tím posílil stranickou důvěryhodnost a legitimitu. Silná pozice Směru, jako jasného lídra opozice a jediné relevantní politické levicové strany, jež navíc pohltila SDSS, členu SI a PES pomohla Směru k sblížení se zahraničními sociálně demokratickými stranami. Tyto faktory nakonec převážily i nad obrovským programovým rozdílem, jímž se Směr i přes výrazný sociálně demokratizační posun stále vyznačoval. V květnu 2005 se Směr stal jak členem Socialistické internacionály tak i Strany evropských socialistů.

5.3.2. Vítězství Směru - SD ve volbách 2006

Na počátku roku 2006 došlo k pnutí ve vládě a po odchodu KDĽH, se napříč politickým spektrem celkem rychle dohodlo konání předčasných voleb, půl roku před řádným termínem,

⁸¹ Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 291

tedy v červnu 2006. Pro Směr byl tento rychlý průběh jistým překvapením, což se projevilo např. v tom, že volební program byl schválen necelý měsíc před konáním voleb.

Z charakteru kampaně můžeme usuzovat, že se Fico poučil z chyb před volbami 2002. Kampaň nebyla tak agresivní a negativistická a také vzhledem k vysokým preferencím strany v předvolebních výzkumech se Směr raději zaměřil na udržení stávajícího voličstva, než aby se provokativními kroky snažil o získání nejisté podpory těch nerozhodnutých. Směr si také méně konfrontačním stylem připravoval pozici pro potenciální povolební vyjednávání, jelikož jeho vítězství bylo téměř jisté. Fico jasně deklaroval své úmysly změnit reformy stávající vlády. Kriticky se vyjadřoval především k reformě zdravotnictví, rovné dani, či plánovanému zpoplatnění vysokého školství. Logická byla prezentace přeměny charakteru strany na sociálně demokratický s typickými hesly u stran podobného typu jako solidarita či sociální spravedlnost s cílem zvýšení důvěryhodnosti. Tedy opět snaha o neopakování chyb z minulých voleb.

Směr ve volbách dosáhl zisku 29,1 % hlasů, což byl v podstatě očekávaný výsledek a znamenal jasné vítězství. Potvrdilo se, že si strana za léta strávená v opozici vytvořila silné voličské jádro. Sjednocení levice pod křídly Směru v předchozím období také znamenalo, že Fico nemohl do vlády počítat s žádným levicovým subjektem, neboť žádný relevantní v parlamentu zkrátka nebyl. Po odmítnutí KDH k vytvoření vlády, došlo k sestavení koalice s HZDS a SNS.⁸² HZDS dosáhlo 8,8 % hlasů (nejméně v historii strany) a snížil tak obavy z této strany u ostatních politických subjektů. Stejně tak dlouho dopředu proklamované minimální nároky na pozice v případné vládní koalici, přispěli k tomu, že Fico přibral HZDS do vlády. HZDS v ní získala dvě křesla, avšak na ani jednom z nich neusedl její šéf, neboť podmínkou spolupráce s HZDS bylo, že v ní neusedne Mečiar, jež byl stále nepřijatelným. Druhý partner Směru ve vládě, extrémně pravicová SNS, znamenal pro Směr nepříjemné mezinárodní důsledky. Vedení Strany evropských socialistů totiž reagovalo na přítomnost této strany ve vládě návrhem pozastavení členství Směru s odůvodněním, že členem sociálně demokratické mezinárodní organizace, nemůže být strana s extrémně pravicovým koaličním partnerem.

Hodnocení

⁸² Kopeček, Lubomír: *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 294

Strana Směr Roberta Fica vznikla v době, kdy nová vláda Mikuláše Dzurindy realizovala nutné klíčové ekonomické reformy. Nevyhnutelný negativní dopad těchto reforem, především na chudší vrstvu obyvatel, vyvolal poptávku po jednoduchých a razantních řešeních, které se právě Směr rozhodl nabídnout. Tvrdá kritika vládní politiky, jež v sobě nesla velkou míru populismu a v hojné míře užívala líbivých hesel jako např. důraz na právo a pořádek, či kritika vlády pro údajné ustupování maďarské menšině měla úspěch a brzy ze strany vedené populární osobností udělala lídra slovenské levice. Robert Fico hojně využíval politického marketingu pro prezentaci své strany a vystupování v televizi většinou obstarával sám. Třetí místo ve volbách 2002 a tedy pro Fica velký neúspěch ukázal hranice nastavené taktiky. Agresivní politický styl spojený s napadáním soupeřů, negativní kampaň či rozpor mezi slovy a činy strany působil negativně a nedůvěryhodně a odradil nerozhodnuté voliče. Strana také podcenila utváření regionálních struktur, jež jsou nezbytné pro trvale silnou pozici strany. Zatím malá voličská základna mladé strany nemohla situaci zachránit.

Neúspěch ve volbách 2002 tak poskytl Směru čas analyzovat chyby, dotvořit strukturu strany a vytvořit si zřetelnější a propracovanější ideový profil. Poučení z chyb se ukázalo ve změněném charakteru kampaně, jež byla méně konfrontační, méně negativistická. Zmírnění postojů jistě souviselo i s vědomím pozice favorita voleb. Fico si byl vědom, že mnoho prvků v programu Směru z dřívějších nebylo realizovatelných a vyplývalo z role strany jako opozičního kritika. Vidina možného vítězství pak logicky způsobila umírnění rétoriky. Pokud jde o strukturu strany, pak sloučení s SDL přineslo Směru síť regionálních organizací a možnost pevně zakotvit na celém území státu. Směr také přestává být stranou jednoho člověka, a loajalita voličů se přesouvá od Roberta Fica právě na Směr, což je nezbytné pro její trvalý úspěch. Racionální ideový posun k principům sociální demokracie souvisel s pozicí strany vůči převážně pravicové koalici i touhou strany stát se členem uznávané mezinárodní stranické organizace. Tento cíl se realizoval se vstupem do SI a PES. Členství v těchto strukturách jistě vytvářelo tlak na pokračující ideový posun směrem k sociální demokracii. Vzhledem k trvajícimu pozastavenému členství Směru v PES je tak otázka budoucího ideového směřování strany a jejího začlenění do sociálně demokratické rodiny stále otevřená.

6. Komparace

V roce 1918 došlo ke spojení Čechů a Slováků v jednom státě. V období po roce 1989, na které je zaměřena tato práce, měl za sebou společný stát, pokud nepočítáme období druhé světové války, 70 let své existence. Tento společný vývoj v mnoha směrech determinoval pozdější směřování v obou republikách po rozdělení státu. Při porovnávání vývoje sociální demokracie v Čechách a na Slovensku po roce 1989 je především nutné zohlednit více než 40 let předcházející komunistické nadvlády, na jejímž počátku došlo v rozporu se stanovami i vůlí většiny členů k připojení ČSSD ke Komunistické straně Československa. Násilné přerušení demokratizačního procesu v Komunistické straně a celé společnosti invazí vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a následné čistky ve straně, učinili z KSČ jednu z nejrigidnějších stran v komunistickém bloku. Ta se i na sklonku 80. let, kdy se pád komunistických režimů jevil jako nevyhnutelný, bránila jakýmkoli změnám, ačkoli se stále oháněla slovy o přestavbě a demokratizaci. Právě toto zakonzervování vládnoucí KSČ bylo rozhodujícím faktorem, který ovlivnil formování a postavení levicových stran v pluralitním systému politických stran.

Převratné změny v listopadu 1989 a následné události znamenali pád komunistického režimu a počátek pluralitní demokracie založené na svobodném soutěžení politických stran. Již v letech 1990 – 1992, tedy ještě před rozdělením federace, proběhli zásadní změny v obou systémech, které ovlivnili jeho odlišný pozdější vývoj. Navíc, i přes existenci společného státu, již šli oba systémy vlastní cestou. Společným bodem bylo vítězství souborných hnutí – OF a VPN, jež zosobňovali úspěšný přechod k demokracii, ve volbách 1990 a 1992. Pro tuto práci jsou však stěžejní události v levé části politického spektra. Budu si všimnout především dvou aspektů, jež se ukázali jako stěžejní. Prvním hlediskem je míra transformace bývalých hegemonů na politické scéně, tedy KSČM v Čechách a KSS na Slovensku.⁸³ Druhým hlediskem, jež úzce souvisí a prolíná se s prvním je formování historické, sociálně demokratické strany, tedy ČSSD v Čechách a SDSS na Slovensku.

⁸³ V roce 1990 došlo k faktickému rozdělení KSČ na dvě strany českou a slovenskou a vývoj v každé z nich byl v rukou těchto dvou teritoriálních subjektů

Pro celou dobu komunistické vlády byl typický nepoměr mezi KSČ a KSS. Slovenská komunistická strana existovala jen jako pobočka celostátní KSČ na Slovensku. Po revoluci došlo k úpravě a vznikla KSČM v Čechách a KSS na Slovensku, jež měli společný federální orgán s paritním zastoupením. Obě strany byli postaveny před nelehký úkol. Logickým důsledkem ztráty mocenského monopolu byla velká nejistota ohledně dalšího směřování a také názorové konflikty a vření ve straně, jež z této nejistoty vyplývali. U obou stran došlo k výměně vedení a formálně vyhlásili zájem na reformách. V naplňování těchto slov reálným obsahem se však již strany lišili.

KSČM se sice přizpůsobila fungování v demokratickém systému avšak cílem jejího programu stále zůstává marxismus a snaha o překonání kapitalismu. Ve vedení převážili protireformní síly a strana zůstává dodnes v pozici nekonstruktivní opozice jako strana krajní levice. Nepochota změnit zásadně postoje je také patrná z nevypuštění slova „komunistická“ z názvu strany. KSČM, i přes formální přizpůsobení se novým podmínkám soutěživého systému politických stran a prohlášení o překonaném reálném socialismu, setrvává na své komunistické pozici. Tato její neochota ke změně jak názvu tak programových východisek snížila její koaliční potenciál.⁸⁴ Přispěla také velkou měrou k pozdější dominantní pozici obnovené ČSSD. Přes jisté omezené kontakty s ČSSD, především v době působení koaliční vlády ČSSD, KDU-ČSL, US, je strana stále izolovaná.

Opačným procesem prošla KSS. V té se již od roku 1990 objevovali výrazné demokratizační tendence. Do voleb 1992 strana změnila název i stanovy. Změnou názvu nejprve na KSS – SDĽ a posléze SDĽ – Strana demokratické levice strana formálně deklarovala svůj rozchod s minulostí. Strana zdědila majetek a organizační struktury po KSS a měla všechny předpoklady k velké budoucnosti. Ve straně se prosadilo reformní vedení, většinou složené z bývalých komunistů, které se programově přeměnilo na sociálně demokratickou stranu a otevřela si cestu k plnohodnotnému zapojení do politického systému. Tuto roli naplnila v roce 1994 vstupem do přechodné vlády. Tento podíl na moci byl však začátkem konce strany, neboť pro mnoho voličů tak zradila levicové ideály ve vládě s převahou pravicových konzervativních sil. Navíc se strana po celou dobu potýkala s vnitřními názorovými konflikty. Další překážkou bylo široké středové hnutí HZDS, jež straně ubíralo voliče. Druhý zapojením do vlády v roce 1998, kde strana opět neměla hlavní

⁸⁴ Mareš, Miroslav, Česká Republika, in Fiala, Petr; Holzer, Jan; Strmiska, Maxmilián a kol., Politické strany ve střední a východní Evropě. Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích, Mezinárodní politologický ústav: Brno 2002, str. 131

slovo, udělala SDL znovu stejnou chybu a tento krok z ní udělal okrajový subjekt. Posledním hřebíčkem do rakve byl pak vznik strany Směr, bývalého člena SDL Roberta Fica. Směr pak získával voliče hlavně na úkor SDL, která se nakonec, tváří v tvář zániku se Směrem sloučila.

Vývoj historických sociálně-demokratických stran je tedy nutné porovnávat v kontextu transformace Komunistické strany. Čeští sociální demokraté měli ve všech směrech příhodné podmínky. Strana měla dlouhé historické zakotvení, velký kredit a i přes sloučení s komunisty v roce 1948, strana s jistými obtížemi dokázal přežít v exilu a po obnově demokracie ve vlasti měla na co navazovat. Již zmíněná rigidita KSČ se přenesla na KSČM a otevřela sociální demokracii dveře k pozici hegemonu na levici. Přes jisté názorové spory dané existencí domácího a exilového křídla, se straně od nástupu Miloše Zemana, dařilo trvale zvyšovat své preference a význam, který strana korunovala roku 1998 vytvořením jednobarevné menšinové vlády a o čtyři roky později nejlepším výsledkem ve volbách v historii strany. V roce 2006 se straně nepodařilo vyhrát, avšak ještě vylepšila nejlepší historický výsledek z minulých voleb. ČSSD pevně zakotvila v systému a má všechny předpoklady pro udržení pozice jedné ze dvou nejvýznamnější stran v České republice. Naproti tomu SDSS, měla výrazně kratší historické působení, většinou byla jen pobočkou nejprve uherských a posléze českých sociálních demokratů a samostatně existovala jen v krátkém období mezi léty 1946-7. Nejpodstatnější však byla úspěšná transformace KSS na SDL, jež vyplnila prostor na levici. SDSS neměla takové zázemí jako SDL a nikdy se jí nepodařilo vymanit se ze svého okrajového postavení. Smrtí Alexandera Dubčeka pak strana přišla o možného lídra, který měl potenciál se stranou něco dokázat. Strana pak živořila až do svého sloučení se Směrem.

Pro dění v 90. letech jsou tak nejdůležitější ČSSD a SDL. Tyto strany se i přes svůj odlišný původ ustavili jako hlavní levicové síly ve svých zemích. Obě strany se usadili na sociálně-demokratických pozicích. Opoziční role ČSSD se vyznačovala silnou rétorikou, tvrdě kritizující pravicové vlády. Dá se říci, že tato kritika měla sloužit především k získání voličů, neboť nástupem vlád s dominancí ČSSD nedošlo k výrazné změně politiky směrem doleva. Ani účast pravicových stran v koaliciích neznamenal pro strany žádné větší vnitřní konflikty. SDL byla i vzhledem ke svému původu více levicová a dvojitá účast ve vládě s dominancí pravice na ní měla destruktivní účinek. Jednak ztrátou části voličů a také secesemi členů, jež stranu výrazně oslabily a přivedli na okraj politického spektra. Z toho je tedy možné usuzovat na větší pragmatičnost ČSSD, než u SDL.

V tom se tak dosti podobá straně Směr, jež vznikla během prohlubující se krize SDL v roce 1999. Rychle odebrala SDL většinu voličů, avšak zpočátku se programově velmi lišila. Šlo o pragmatickou – populistickou stranu jednoho muže – Roberta Fica. Tento trend strana v podstatě vyznávala až do voleb 2002. Ty ukázaly omezené možnosti takové politiky a strana postupně s integrací levicových stran SDL, SDSS, SDA, SOP přešla k sociálně demokratické profilaci, jež se ukázala dobrým krokem a přispěla k vítězství Směru ve volbách 2006.

Programové cíle sociálně-demokratických stran v České a Slovenské republice, byli stejně jako jejich vývoj, hluboce ovlivněny realitou nově se formující pluralitní demokracie a transformující se ekonomiky. Jak ČSSD tak SDL, strávili počátek tohoto období v opozici. To do velké míry ovlivnilo skutečnost, že neměli žádný dlouhodobý program a zaměřili se na kritiku vládní politiky, jež jim v důsledku negativních dopadů transformace zajišťovala příliv voličů. Po vstupu do vlády, ať už jednobarevné v případě ČSSD, či koaliční u SDL, pak nedošlo k zásadní změně politiky státu a obě strany v podstatě drželi směr nastavený předchozími vládami. Ještě více byla názorová nevyhraněnost patrná u Směru (zvláště v prvním období).

Nynější ideová profilace ČSSD a Směru se hlásí k moderním sociálně demokratickým pozicím. Směr se v období mezi volbami 2002 – 2006 přechodně přihlásil k „třetí cestě“, avšak již koncem roku 2004 se Fico od tohoto směru distancoval, částečně také proto, že hlavní propagátoři třetí cesty – Gerhard Schröder a Tony Blair se při prosazování tohoto programu nesetkali s takovou odezvou mezinárodně – politických struktur jakou očekávali.⁸⁵ ČSSD i Směr jsou stabilními a silnými prvky v politickém systému a mají vytvořeny všechny předpoklady zůstat dlouhodobě významnými hráči. Jejich pragmatická minulost hraje stále významnou roli při rozhodování o jejich ideovém směřování. Pokud by měla sociálně-demokratická doktrína v západních zemích projít většími změnami, lze očekávat, že reflektování těchto změn v programech ČSSD a Směru bude vždy zohledňovat aktuální nálady a postoje voličských bank obou stran.

⁸⁵ Marušiak, Juraj: Fenomén strany Směr: medzi „pragmatizmom“ a sociálnou demokraciou. Středoevropské politické studie, roč.8, č.1, 2006 – <http://www.cepsr.com>; ověřeno k 10.5.2008.

7. Závěr

System politických stran v České a Slovenské republice prodělal po pádu komunismu dynamický vývoj. Základem pro sociálně demokratický ideový proud byl vzestup historické ČSSD v Čechách, jejíž úspěch byl dán dlouhou historickou tradicí absencí výrazného protihráče na levici, neboť KSČM setrvala na své komunistické tradici. ČSSD se stala silným hráčem na politické scéně a vytvořila všechny předpoklady pro svou úspěšnou budoucnost.

Na Slovensku byla klíčovou událostí úspěšná transformace Komunistické strany, z níž vznikla SDL. Složitá ekonomická situace a existence stran zaměřených na podobně profilované voliče zmenšila SDL manévrovací prostor a vliv strany se postupně marginalizoval. Voliči SDL poté přešli k nově vzniklému subjektu – straně Směr. Ta se posunula od pragmatismu k sociálně demokratickým ideálům a postupně tak převzala i tuto ideovou roli od SDL.

ČSSD a Směr tvoří nyní stabilní součást politického systému ve svých zemích a mají trvale ty nejvyšší cíle. Obě strany jsou zapojeny v mezinárodních sociálně demokratických strukturách a jejich základní ideové cíle se ztotožňují s moderními trendy. Budoucnost ČSSD a Směru na pozici významných aktérů politického života, minimálně ve střednědobém horizontu, se tak zdá být zaručena.

Resumé

This Bachelor work „Comparison of development of Czech and Slovak social democracy after 1989“ deal with the development of leading social democratic parties in the Czech republic and Slovakia, namely CSSD, SDL, Smer – SD.

First chapter contains a brief introduction into topic and methods that are used. The basic literature is also mentioned. Second chapter describes the main ideological changes within socialism and social democracy throughout history. These are important for understanding social democratic stands nowadays. Next chapter is a short introduction into the history of social democracy in Czechoslovakia. This gives us a background for the development after the velvet revolution. Part four and five takes a closer look at main events in social democratic movements in both countries. Then a final comparison is made.

Their results show us both similarities and differences. Czech social democrats had a better background for being succesful in a short time. In 1998 and 2002 they created government and are strongly rooted in the system. Social democrats in Slovakia had worse background and were not succesful in the 90's. In 1999 a new party was established. Smer – SD was succesful in integration with smaller left – wing subjecs and it's persistent criticism of government policy brought a victory in elections 2006. Smer-SD also seems to have a bright future.

Literatura a zdroje

Monografie:

- Barša, Pavel; Císař, Ondřej. Levice v postrevoluční době. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004
- Fiala, Petr; Holzer, Jan; Strmiska, Maxmilián a kol. Politické strany ve střední a východní Evropě: ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích, Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2002
- Giddens, Anthony, Třetí cesta. Obnova sociální demokracie, Praha: Mladá fronta, 2001
- Heywood, Andrew, „Politické ideologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2005
- Heywood, Andrew, „Politologie“, Eurolex Bohemia, Praha, 2004
- Hrubý, Karel (ed), Léta mimo domov. K historii Československé sociální demokracie v exilu, Praha:ISBN
- Kárník, Zdeněk, Úvaha nad dějinným posláním a nezřídka všedními, proměnlivými i krušnými osudy české sociální demokracie, in Kárník, Zdeněk; Franklová, Zoja; Kyloušek, Jakub, Bludné cesty sociální demokracie. Studie, rozhovory, názory, Praha: Prostor, 2005
- Lebeda, Tomáš, „Volební reforma v ČR. Zmařený pokus z let 1998-2002“ in Lebeda Tomáš; Novák Miroslav a kol.: Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání. Dobrá Voda: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2004
- Luža, Radomír, Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948-1989, Praha – Brno: Československé dokumentační středisko a nakladatelství Doplněk, 2001

- Malíř, Jiří; Marek, Pavel a kol., Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, sv.I,II, Brno: Doplněk, 2005
- Mareš, Miroslav, Česká Republika, in Fiala, Petr; Holzer, Jan; Strmiska, Maxmilián a kol., Politické strany ve střední a východní Evropě. Ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích, Mezinárodní politologický ústav: Brno 2002, str. 131
- Mesežnikov, Grigorij (editor): Volby 1998, Analýza volebných programů politických stran a hnutí, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1998
- Janýr, Přemysl, neznámá kapitola roku 1968, zápas o obnovení činnosti ČSSD, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998
- Kopeček, Lubomír. Politické strany na Slovensku 1989 až 2006. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007
- Linek, Lukáš; Mrklas, Ladislav; Seidlová, Adéla; Sokol, Petr (eds.). Volby do Poslanecké sněmovny. Praha: sociologický ústav akademie věd, 2003
- Pšeja, Pavel: Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989 – 1998. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005
- Rybář, Marek. 2004. Politické strany ako organizácie: Prípady zo Slovenska. Bratislava: Univerzita Komenského
- Strmiska, Maxmilián a kol.: Postkomunistické soustavy a politická pluralita, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 1999
- Vodička, Karel; Cabada, Ladislav. Politický systém České republiky Praha: Portál, 2003

Periodická literatura:

- BALÍK, Stanislav; KOPEČEK, Lubomír: *Slovenské volby 2002 - Překročení Rubikonu?* In: Středoevropské politické studie [on-line časopis], Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2002
- Fiala, Petr; Mareš, Miroslav: Konstituování systému politických stran v České republice (1989-1992), in: Politologický časopis, Mezinárodní ústav Brno, ročník 1997/1
- Fiala, Petr; Mareš, Miroslav: Vývoj politického systému politických stran v České republice (1992-1996), in: Politologický časopis, Mezinárodní ústav Brno, ročník 1997/4
- Koudelka, Zdeněk: *Současná slovenská politika*. In: Politologický časopis, Mezinárodní ústav Brno, ročník 1997/2
- Novák, Miroslav: Utváření stranického systému v českých zemích, in: : Politologický časopis, Mezinárodní ústav Brno, ročník 1999/2
- Koudelka, Zdeněk: *Současná slovenská politika*. In: Politologický časopis, Mezinárodní ústav Brno, ročník 1997/2
- Školka, Andrey. Parlamentné volby na Slovensku v kontexte volebné kampane. Politologický časopis, ročník 2003/2

Programové dokumenty:

- ČSSD. Dlouhodobý program
- Směr. Programové tézy („prečo sme tu“)
Poriadok a spravdnosť
Volebný program 2002, 2006

Internet:

- Kopeček, Lubomír. Nová politická strana Smer ve slovenském stranickém systému. Ohrožení vstupu země do Evropské unie? <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=99>

- Kopeček, Lubomír. Transformace slovenské komunistické strany: Příklad relativního úspěchu transformace –vstupní sonda. <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=105>
- Marušiak, Juraj. Fenomén strany Směr: Marušiak, Juraj: Fenomén strany Směr: medzi „pragmatizmom“ a sociálnou demokraciou. Středoevropské politické studie, ročník 2006/1 – <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=258>
- Statistický úřad Slovenské republiky (www.statistic.sk)
- Středoevropské politické studie (www.cepsr.com)
- Centrum pro výzkum veřejného mínění – Sociologický ústav akademie věd (www.cvvm.cas.cz)
- Český statistický úřad <http://www.czso.cz>
- Institut pro veřejné otázky <http://www.ivo.sk>
- Internetové stránky politických stran: ČSSD. <http://www.cssd.cz>
Směr-SD. <http://www.strana-smer.sk>